

№3 мамыр  
маи 2023 (40)

# ZIAT





## Редактор бағаны

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы - 2050»: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында: «Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы» деп, халқымызды алда күтіп тұрған асқар асуларды, төтенше маңызды мақсат-міндеттерді атап көрсетіп берген еді. Осы Жолдауда Қазақстан Республикасындағы білім беру мәселесін айрықша атап көрсетіп (Қазақстан жолы – 2050. 4 бағыт. БІЛІМ ЖӘНЕ КӘСІБИ МАШЫҚ - ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ, КАДР ДАЯРЛАУ МЕН ҚАЙТА ДАЯРЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЫ/Біздің жұмыстарымыздың білім беру саласындағы басымдықтары), бұл салаға жаңашылдық енгізіп, түрліше реформалауды баса айтып көрсеткен.

Кез-келген мемлекеттің болашағы оның білім және ғылым деңгейінің қаншалықты дамуына тікелей байланысты. «Ел болам десең - бесігіңді түзе» деп ұлы Мұхаң айтқандай, осы күні өсіп-жетіліп келе жатқан жас жеткіншектерге, оқушылар мен студенттерге білім берудің соңы тәсілдерін қолданып, олардың қоғамда толық азамат болып қалыптасуына ықпал ете білу керектігі күн тәртібінен түспеген мәселе.

Осы орайда «ZIAT» ғылыми-әдістемелік орталығы» ЖШС 2016 жылдың мамыр айынан бастап шығаратын «ZIAT» ғылыми-әдістемелік журналы білім беру және ғылым кеңістігіндегі инновациялық жаңалықтарды және педагогтар, студенттер, оқушылар мен мектепке дейінгі жастағы бүлдіршіндердің ғылымтанымдық еңбектерін жариялап отырмақ. Журналдың негізгі міндеті: оқушылар, студенттер және ұстаздардың түрлі тақырып бойынша жазған еңбектерін көпшілік назарына ұсыну, мұғалімдерге білікті педагог ретінде қалыптасуға жәрдемдесу, ғылымдағы әр деңгейдің арасында қарым-қатынасты нығайтуға әрекет ету. Журнал мектепке дейінгі мекемелерден бастап жоғары оқу орындарына дейінгі аралықтағы мәселелерді қамтиды.

## №3 (40) мамыр 2023

**Құрылтайшы/Учредитель**  
"ZIAT" Ғылыми-әдістемелік орталығы  
Научно-методический центр "ZIAT"

\*\*\*

"ZIAT" журналы 2016 жылы 25 мамырда  
Қазақстан Республикасы Мәдениет және  
Ақпарат министрлігінде тіркеліп,  
№16000-Ж куәлігі берілген.  
Журнал "ZIAT"  
зарегистрирован 25 мая 2016г  
в министерстве Культуры и информации  
Республики Казахстан и выдано  
свидетельство №16000-Ж.  
ISSN: 2617-1937

\*\*\*

Журнал Қазақстан Республикасының  
мерзімді баспасөз тізіміне енгізілген.

МББ индексі 74926.

Журнал включен в список  
периодических изданий  
Республики Казахстан.

Индекс ППИ 74926.

\*\*\*

Шығу жиілігі: Жылына 6 рет шығады  
Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын  
тілдерінде басылады.

Периодичность:

Выходит 6 раз в год,

материалы публикуются на  
казахском, русском, английском языках.

\*\*\*

**Адрес редакции:**

010000

г.Нур-Султан,  
ул. Иманова 50

**E-mail:**

[ziat.journal@mail.ru](mailto:ziat.journal@mail.ru)

**Сайт:**

[www.centeroir.kz](http://www.centeroir.kz)

\*\*\*

Журналды редакциядан  
сатып алуға болады.  
Жазыламын деушілер  
жоғарыдағы мекен-жайға  
хабарласа алады.

\*\*\*

**Таралымы/Тираж**

1000

**Редактор/ редактор:**

Сергазинова А.К.

**Редактор орынбасары/Зам.редактора**

Идрисов Б.Ш.

**Беттеуші-дизайнер/Дизайн, верстка**

Кимашева Г.Е.

**Редакциялық алқа/Редакционный совет:**

**Жұманова Б.Қ.** – ""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС директоры

**Урынбасарова Э.А.** – п.ғ.д., профессор

**Орынбаев А. А.** – п.ғ.к.,

*ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері,*

*ҚазҰЖҒА корреспондент-мүшесі*

**Төрекұлова Д. М.** – э.ғ.д., профессор,

ҚазҚЭжХСУ "Менеджмент" кафедрасының меңгерушісі

**Төрекұлова Ә. Н.** – PhD докторы,

""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС ғылыми қызметкері

**Үмбетпаева С. К.** – жоғары категориялы ұстаз,

РФ-ның еңбек сіңірген қызметкері, Ресей құрметті ұстазы

**Баймағамбет О.А.** – педагог-әдіскер

\*\*\*

**Жуманова Б.К.** – директор ТОО "НМЦ "ZIAT""

**Урунбасарова Э.А** – д.п.н., профессор

**Орынбаев А. А.** – к.п.н.,

*Почетный работник образования РК,*

*член-корреспондент КазНАЕН РК*

**Турекулова Д.М** – д.э.н., профессор,

*зав. кафедрой "Менеджмент" КазУЭФиМТ*

**Турекулова А.Н** - доктор PhD,

*научный сотрудник ТОО "НМЦ "ZIAT""*

**Үмбетпаева С.К** – учитель высшей категории,

*Заслуженный работник РФ, Почетный учитель России*

**Баймағамбет О.А** – педагог - методист

## МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

### Ғылыми ізденістер/Научное обозрение

<b>Абильдинова Г.М., Қуанышбек Ш.Ғ.</b> Білім беру үдерісіндегі цифрлық білім беру ресурстары.....	4
<b>Ардақханұлы А.</b> Қаржылық есептілік декреттері бойынша ұйымның қаржылық жағдайын талдаудың маңыздылығы.....	9
<b>Бағдад Қ.</b> Жергілікті өзін-өзі басқару тарихы және қазіргі жағдайы.....	12
<b>Әминов А.Б.</b> Несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді қалыптастыру факторларын талдау: кешенді зерттеу.....	16
<b>Зейнелғаби Ж.З.</b> Медицинадағы эксперттік жүйелер.....	19
<b>Сейлханова Б.К.</b> Білім сапасын арттыру жағдайында колледж студенттеріне психологиялық қолдау көрсетудің жолдары.....	23
<b>Сейсембекова М.А., Кузубаев Ш.</b> Modern methods of monitoring learning outcomes.....	27

## Білім беру үдерісіндегі цифрлық білім беру ресурстары

Абильдинова Гульмира Маратовна

педагогикалық ғылымдар кандидаты, доцент

Қуанышбек Шынар Ғабдоллақызы,

Астана қаласы Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің  
магистранты

Мақалада авторлар бүгінгі күнгі сабақтар барысында қолданылатын ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сипаттап, болашақтағы мүмкіндіктерін айқындады.

Кілт сөздер: АКТ, ЦБР, педагогикалық технологиялар.

Бүгінгі таңда сабақ барысында қолданылатын жаңа цифрлық технологиялар, сондай-ақ әдістер білім алушылардың сабаққа деген құштарлығын оятып, мотивация деңгейін жоғарылататыны анық. Білім беру үдерісін оңтайландыратын ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (*бұдан әрі - АКТ*) пайдалану – заман талабы. Жалпы Қазақстанда цифрландыру деңгейі өте жоғары десек қателеспейміз. Себебі, мемлекетіміз халықтың тұрмыс-тіршілігінде қолданатын барлық аспектілерде жаңа технологияларды кіріктіріп келеді. Және де бұл үдеріс өте тиімді іске асып, адамдардың түрлі жағдаяттарын шешуде озық технологиялар болып саналады.

Сонымен қатар, білім беру үдерісін жетілдіріп, күнделікті сабақтарға жаңа АКТ құралдарын кіріктіре отырып өткізу тек білім алушылар үшін қолайлы болмай, білімді бақылау жүйесінде оқытушылар үшін де сан түрлі мүмкіндіктерге ие. Бүгінгі мақалада сіздермен қандай цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланатынымызды және олардың қандай мүмкіндіктері бар екендігін және де әр бағдарламаға шағын нұсқаулықты ұсынатын боламыз.

Сабақ барысында қолданатын бірінші қосымша ол әрине – Kahoot. Куиз түрінде әр нұсқада сан қилы сұрақтар дайындап, білім алушыларды жеке, жұптық, топтық тапсырмаларды орындатуға мүмкіндік беретін таптырмас қосымша. Әрине қазіргі таңда көптеген оқытушылар бұл қосымшаны жетік меңгеріп, күнделікті тәжірибесінде қолданып жүрсе, мұны мүлдем білмейтіндердің де саны жетерлік.

Kahoot ойынын қалай жасауға болады? Бұл мақалада біз барлық кезеңдерді қарастырамыз, сонымен қатар уақытты үнемдеуге және оқу ойынын одан да тиімді етуге көмектесетін бірнеше қосымша кеңестер береміз.

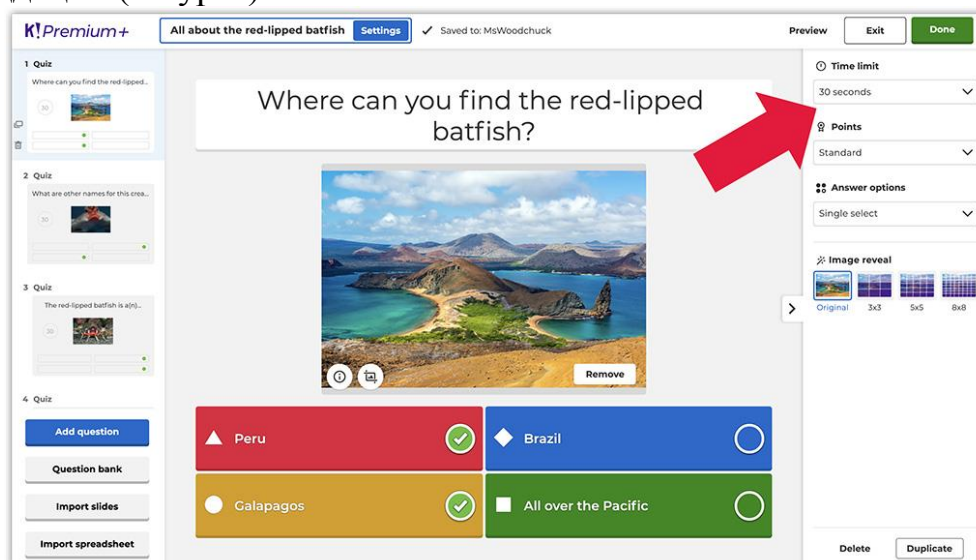
Браузерде kahoot-ты жасау үшін:

1. *Kahoot.com* жүйесіне кіріңіз! Ұстаз ретінде тіркеліңіз. Жоғарғы шарлау жолағындағы *New* түймесін басып, *Create* (жасау) *kahoot* пәрменін таңдаңыз.

2. Викторинаның бірінші сұрағын теруді бастаңыз және 2-4 жауап опциясын қосыңыз. Сіздің өзгерістеріңіз алға жылжу кезінде автоматты түрде сақталады.



3. Оң жақта таймерді реттеп, дұрыс жауап үшін қанша ұпай жинау керектігін таңдаңыз (1-сурет):



1-сурет

4. Қосымша сұрақтар жасау үшін *Add question* түймесін басыңыз. Жазылымыңызға байланысты бірнеше таңдау тестіне қосымша сұрақтардың келесі түрлерін қосуға болады:

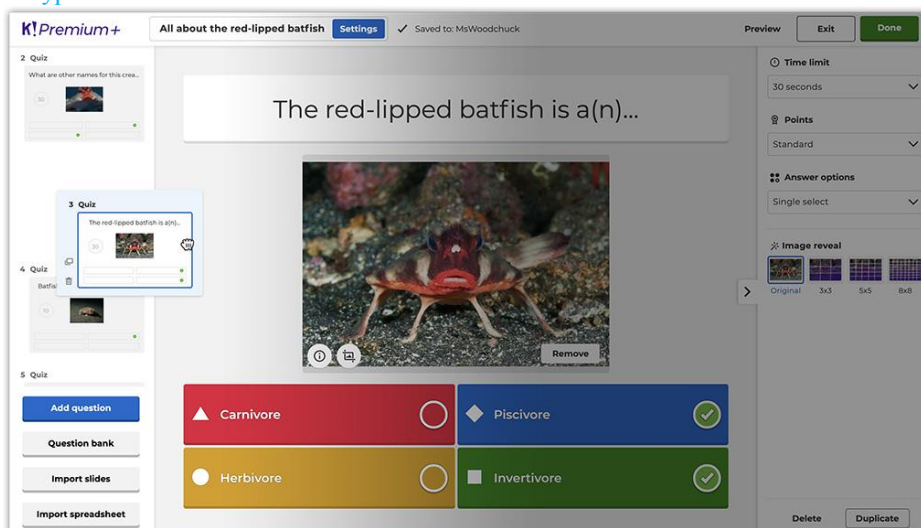
- Ақиқат немесе өтірік (*True or false*): білім алушылар мәлімдеменің шын немесе жалған екенін шешеді;
- Жауап теріңіз (*Type answer*): білім алушылардан дұрыс жауапты енгізуді сұраңыз;
- Жұмбақ (*Puzzle*): жауаптарды дұрыс ретпен орналастыруды сұрау арқылы зерттеуді тереңдетіңіз;
- Сауалнама (*Poll*): білім алушылардың пікірлерін жинау;
- Слайд (*Slide*): тақырыпқа көбірек контекст беріңіз;
- Сөз бұлтты (*Word cloud*): қысқа жауаптарды еркін түрде жинаңыз;
- Ашық опция (*Open-ended*): білім алушылардан ұзақ жауап беруін сұраңыз – егжей-тегжейлі кері байланыс алудың тамаша тәсілі.

5. Сұрақты қызықты ету үшін суретті немесе бейнені қосуды ұмытпау керек. Суретті компьютерден жүктеп алуға болады немесе кірістірілген кескін кітапханасының бірін таңдау мүмкіндігі бар.

6. Қажет болса, олардың ретін өзгерту үшін сұрақтарды еркін жылжытуға болады.

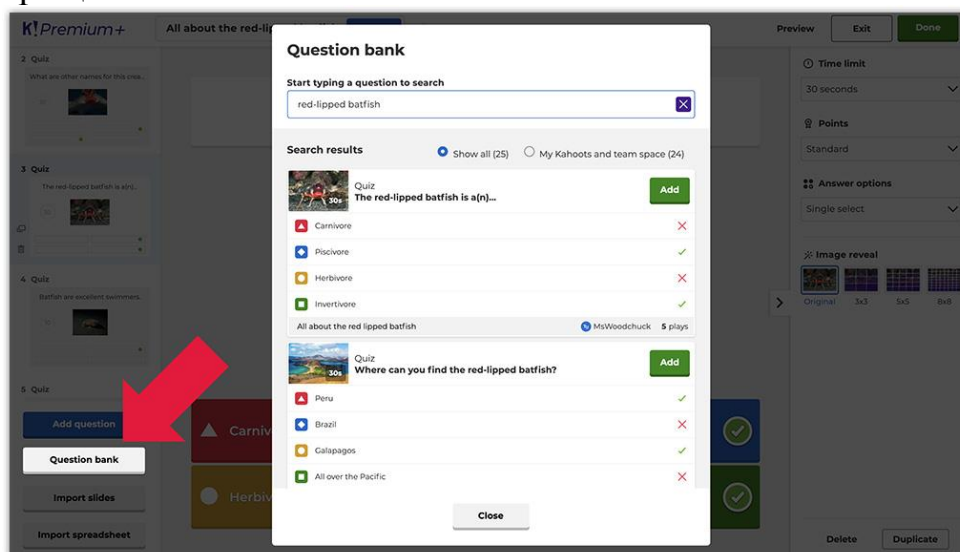
7. Тақырыпты қосу және басқа параметрлерді реттеу үшін *Enter kahoot title* түймесін басыңыз. Мысалы, жиынтық экранда сіз kahoot-ты кім көре алатынын анықтай аласыз-тек сіз немесе барлық пайдаланушылар.

8. Аяқтау (*Done*) түймесін басыңыз-құттықтаймыз, сіз өзіңіздің алғашқы kahoot-ты жасадыңыз, енді ол ойнауға дайын! Сіз оны тікелей эфирде өткізе аласыз немесе білім алушыларға тапсырма ретінде тағайындай аласыз.



Сұрақтарды нөлден терудің орнына, сіз біздің банкте бар жарты миллиардтан астам сұрақтарды іздей аласыз. Біздің сынақтарымызға сәйкес, сұрақтар банкін пайдалану Сізге kahoots-ты 3 есе жылдам жасауға көмектеседі!

Kahoot жасаған кезде сол жақ бүйірлік тақтадағы "Question bank" (сұрақтар банкі) түймесін басыңыз. Сұрақты теруді бастаңыз және автоматты ұсыныстарды қарап шығыңыз. Тиісті сұрақты тапқан кезде Қосу (Add) түймесін басып, қажет болса оны өзгертіңіз.



Қахутпен презентацияларды импорттауға және интерактивті сабақтар жасауға болады. Бар слайдтарды импорттай отырып (PowerPoint, PDF немесе Keypnote-тен) оларды интерактивті сабақ құру үшін әр түрлі сұрақтармен біріктіру мүмкіндігі де бар:

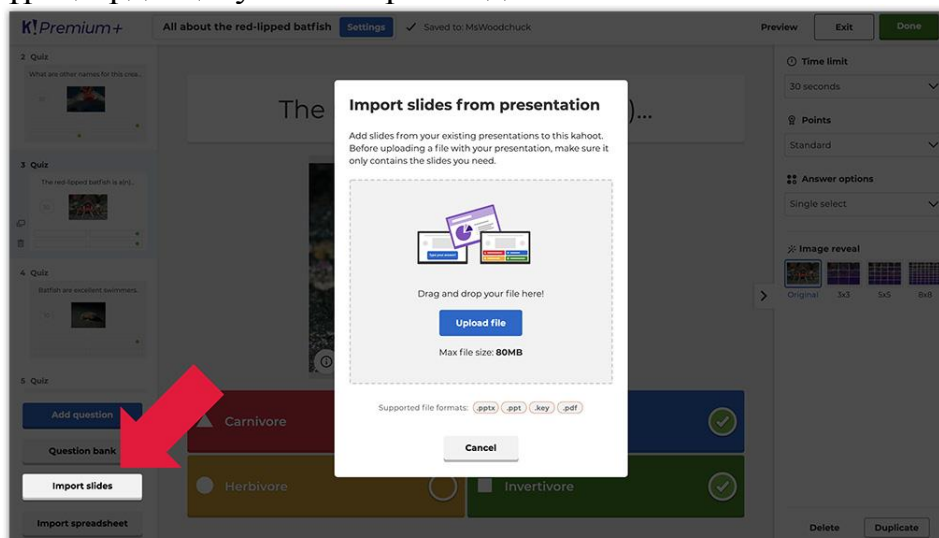
1. Kahoot жасаған кездегі сол жақтағы *Import slides* (слайдтарды импорттау) түймесін басыңыз.

2. Презентация файлын жүктеу үшін көрсетілген нұсқауларды орындау керек. Бұл қосымшадағы слайд импорттаушы келесідей презентация форматтарын қолдайды. ppt(PowerPoint), PDF (Google слайдтарын pdf форматына экспорттауға болады) және. key (Keypnote).

3. Жүктелгеннен кейін слайдтарды жылжытуға немесе олардың кейбірін жоюға болады, бірақ олардың мазмұнын өңдеу мүмкіндігі жоқ.



#### 4. Білім алушыларды қызықтыру және олардың қатысуын кеңейту үшін интерактивті сұрақтарды қосу – таптырмас әдіс.

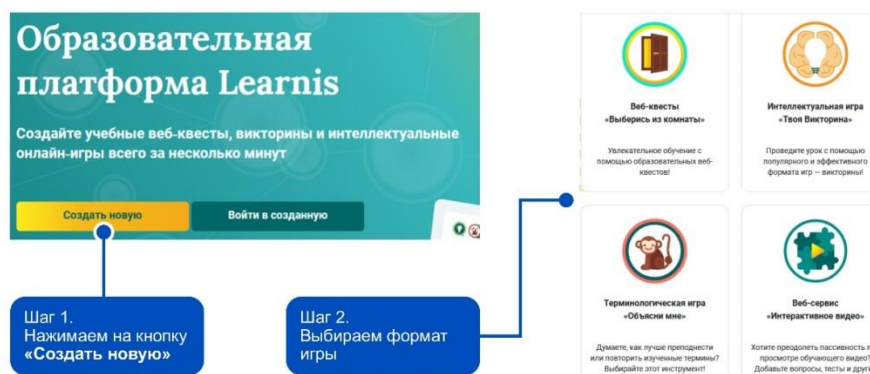


Педагогикалық тәжірибемізде қолданылып жүрген келесі қосымша бұл – Learnis (joYTEKA) порталы. Бұл қосымша арқылы сабақ барысында алған білімді бекіту үшін квест ойынын әзірлеуге болады. Яғни белгілі бір сұрақтардың жауабын табу арқылы білім алушылар қандайда бір бөлмеден сәтті шығу керек. Сұрақтар қарапайым нұсқада да, не болмаса суреттер түрінде де болуы ықтимал. Құрастырушы ұстаз әр оқушының немесе топтың деңгейіне де саралап сұрақтар жасауына болады. Яғни бұл ресурс арқылы білім алушыларға топтық, жеке, сондай-ақ жұптық жұмыс орындатуға барлық мүмкіндіктер бар.

Қалай квест ойынын әзірлеу керек екенін қарастырып өтейік.

1. JoYTEKA.com сайтына өтіп, аккаунтты тіркеуден бастау қажет.
2. Енді квест ойынын әзірлеуге болады. Ол үшін «Создать игру» (ойын құрастыру) батырмасын басып, қажетті ойын форматын таңдаймыз.

#### Создаем игру



3. Келесі кезекте ойын форматтарымен танысу керек. Ойындардың келесідей түрлері бар:

- «Бөлмеден шығу» веб-квесттері – білім беру мәселелерін шеше отырып, ойыншылар шығуы керек квест бөлмелерін жасаңыз.



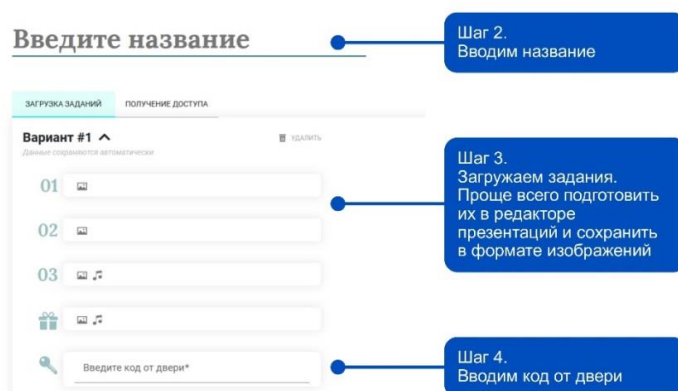


- «Сіздің Викторинаңыз» интеллектуалды ойыны – оқу материалын қызықты түрде қайталау үшін білім беру викториналарын жасаңыз.
- «Маған түсіндіріңіз» терминологиялық ойыны – оқушылар күрделі анықтамалар мен терминдерді жақсы есте сақтауы үшін пайдаланыңыз.
- «Интерактивті бейне» веб-қызметі – оқушылардан кері байланыс алу үшін интерактивті бейнені пайдаланыңыз.

4. «Бөлмеден шық» (выберись из комнаты) квест ойынын әзірлейік. Ол үшін ойын атауын жазып, кейін қажетті тапсырмаларды енгіземіз. Тапсырмаларды алдын ала презентация түрінде дайындап, кейін сурет нұсқасында енгізу әлдеқайда тиімді.

5. Соңында есіктін кодын енгіземіз. Бұл өз кезегінде дұрыс жауап болып табылады. Кейін білім алушылар осы кодты сәтті табу арқылы бөлмеден шығады.

### Создаем веб-квест «Выберись из комнаты»



Көрнекілік материалдарын сондай-ақ, сабақ барысында цифрлық технологиялар мен АКТ құралдарын қолдану қазіргі білім беру процесіндегі негізгі бағдарламалардың бірі болып табылады. Бұл құралдар оқушылардың білімді алу қызметіне деген қуысынуын арттыруда, олардың мотивациясын жоғарылатуда және сондай-ақ оқу процесіндегі үлгерімдерді бақылауда және талдауда үлкен мүмкіндіктерге ие.

Бұл мақалада біз Kahoot сияқты цифрлық құралдарды таныттық, олардың қандай мүмкіндіктері бар екендігін және өздеріміз үшін қандай қолайлы болатынын көрдік. Білім беру үдерісін цифрландыру және оқушылардың білімін арттыру жолында бұл технологиялар бізге көмекші болып табылады. Болашақта, біз осындай құралдарды қолдану арқылы білім беруді жаңа деңгейге көтеру үмітінде отырып, оқушыларымыздың үнемді өнімдерге жетуіне көмек етуге тырысып отырамыз.

#### Пайдаланған әдебиеттер:

1. "Цифрландыру және білім үдерісі" - Жақсыбеков, М. (2021). Алматы: Қазақ Университетінің Баспасы.
2. "Білім беру технологиялары: теориясы мен практикасы" - Сейдімбекова, А. (2020). Астана: Білім Баспасы.



3. "АКТ пайдалану әдістері және стратегиялары" - Тасыбаев, О. (2022). Алматы: Білім Қазақстан.

4. "Kahoot! оқу процесінде" - Сағындықов, Е. (2022). Шымкент: Шымкент Университетінің Баспасы.

5. "Цифрлық технологиялар мен білім беру: ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану" - Исаев, К. (2023). Астана: Білім Астана.

6. Мәліметтер мен құжаттарды жинау үшін пайдаланылған веб-сайттар:

7. Kahoot! официальный веб-сайты. Байланыс URL: <https://www.kahoot.com/>

8. "АКТ және білім беру: қазіргі тенденциялар" - Білім мен ғылым мақалалары. Байланыс URL: <https://www.edusci.kz/>

9. "Цифрландыру және білім үдерісі Қазақстанда" - Қазақстан Білім Министрлігі. Байланыс URL: <https://edu.gov.kz/>

## **Қаржылық есептілік декреттері бойынша ұйымның қаржылық жағдайын талдаудың маңыздылығы**

**Ардақханұлы Айдос**

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің магистранты*

**Түйіндеме.** Ұйым басшылары үшін қаржылық есептілікті талдау капитал рентабельділігін арттыруға және компанияның тұрақты жағдайын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Несие берушілер мен инвесторлар үшін қаржылық есептілікті талдау несиелер мен депозиттер бойынша тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді. Бухгалтерлік есеп пен есептілік нысанын ХҚЕС талаптарына неғұрлым жақын ұқсастыққа келтіру үшін нарықтық қатынастардың шарттарына сәйкес келетін қаржылық талдаудың жаңа әдістерін қолдану қажет. Бухгалтерлік баланс-бұл ұйымның қаржылық жағдайын талдау мен бағалаудың ақпараттық түрі.

Мақалада қаржылық талдау ұғымы, бухгалтерлік есеп нысандарының мазмұны ашылады, балансты талдаудың маңызды міндеттері сипатталған. Сондай-ақ қаржылық есептілікті пайдаланушылар, бухгалтерлік баланстың баптары қаралады, бухгалтерлік есепті жүргізу қажеттілігі туралы сұрақтар, қаржылық есептерді Талдамалық оқу принципі ашылды.

**Түйінді сөздер:** қаржылық талдау, бухгалтерлік баланс, қаржылық тұрақтылық, бухгалтерлік есеп, баланстың рентабельділігі.

**Кіріспе.** Қаржылық талдау Қаржылық менеджмент пен аудиттің маңызды элементі болып табылады. Ұйым басшылары үшін қаржылық есептілікті талдау капитал рентабельділігін арттыруға және компанияның тұрақты жағдайын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Несие берушілер мен инвесторлар үшін қаржылық есептілікті талдау несиелер мен депозиттер бойынша тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

Қабылданған шешімдердің сапасы мен тиімділігі көбінесе олардың аналитикалық негіздемесінің сапасына байланысты.



Сондай-ақ, бухгалтерлік есеп пен есептілік нысанын ХҚЕС талаптарына ең жақын ұқсастыққа келтіру үшін нарықтық қатынастардың шарттарына сәйкес келетін қаржылық талдаудың жаңа әдістерін қолдану қажет. Бұл ұйымның қаржылық тұрақтылық дәрежесін анықтау, іскери серіктестерге қатысты мұқият таңдау, іскерлік белсенділік көрсеткіштерін бағалау және кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттыру үшін қажет. Іскери серіктестердің қаржылық қызметі туралы сенімді ақпаратты анықтау үшін ұйымның бухгалтерлік есебі қолданылады. Ұйымның нарықтық жағдайдағы бухгалтерлік есебі Қаржылық есеп ақпаратын жалпылауға негізделген, бұл ұйымды іскери серіктестермен - қоғаммен және оның қызметі туралы ақпаратты пайдаланушылармен біріктіруге мүмкіндік береді [1].

Ұйымның қызметімен тікелей немесе жанама байланысты ақпаратты пайдаланушылар қаржылық есептілікті талдау субъектілері болып табылады. Кез-келген талдау субъектісі өзінің мүдделері мен мақсаттарына сәйкес келетін ақпаратқа сүйенеді. Сондықтан ұйым басшысы ол үшін басымдық не екенін түсінуі керек: акциялардың үлесін көбейту немесе азайту, ұйымның ресурстарды пайдалану тиімділігі мен ұтымдылығына баға беру. Сонымен, несиелі берушілер мен инвесторлар үшін несиелеу шарттарын анықтаңыз, олар үшін несиені қайтарудың ең тиімді кепілдіктері қандай болады, несиені ұзарту орынды ма.

Қаржылық талдау мақсаттарына жету үшін тек бухгалтерлік есепті пайдалану жеткіліксіз болуы мүмкін, сондықтан пайдаланушылардың белгілі бір топтары қосымша көздерге назар аудара алады, бұл қаржылық және өндірістік есеп деректері болуы мүмкін. Алайда, көп жағдайда сыртқы қаржылық талдаудың жалғыз көзі жылдық және тоқсандық есептер болып табылады.

Қаржылық есептілікті аналитикалық оқудың негізгі принципі дедуктивті әдіс болып табылады, яғни жалпыдан жекеге дейін, бірақ оны бірнеше рет қолдану керек. Бұл әдіс барысында қызметтің нәтижелерге әсер ету қарқындылығына бағытталған экономикалық фактілер мен құбылыстардың уақытша және логикалық тәртібі қалпына келтіріледі.

Бухгалтерлік баланста ұйымның активтері, міндеттемелері және капиталы туралы ақпарат бар. Бухгалтерлік баланс активінің баптарында функционалдық қасиеті бойынша біріктірілген ұйым мүлкінің элементтері болады.

Бухгалтерлік баланс активінде екі бөлім бар:

- баланстың «Айналымнан тыс активтері» өзінің өмір сүруінің соңына дейін өзінің бастапқы нысанын сақтайтын мүлікті көрсетеді. Экономикалық айналымдағы ең төменгі рентабельділік баланс активтерінің рентабельділігі болып табылады.

- бухгалтерлік баланстың «Айналым активтері» есепті кезеңде нысанын бірнеше рет өзгертетін ұйым мүлкінің элементтерін қамтиды. Баланс активінің осы элементтерінің рентабельділігі «Айналымнан тыс активтер» бөлімінің элементтеріне қарағанда жоғары [2].

Ұйымға берілген ресурстар мен құндылықтар үшін ұйымның барлық міндеттемелері негізінен шаруашылық иелері мен үшінші тұлғалар (Кредиторлар,



банктер) арасында бөлінеді. Меншік иесі алдындағы міндеттеме өз кезегінде екі бөліктен тұрады:

1) ұйым шаруашылық қоғамы құрылған кезде акционерлерден алатын капитал және ол кейіннен қосымша сыртқы жарналар түрінде алатын капитал;

2) ұйым өз қызметін жүзеге асыру барысында жинақтайтын жинақ түрінде алған капитал.

Сондай-ақ, несие берушілер мен инвесторлардың ұйымның мүлкіне заңды құқықтарын білдіретін сыртқы міндеттемелер бар. Сыртқы міндеттемелер ұзақ мерзімді, яғни бір жылдан астам мерзімге және қысқа мерзімді, яғни бір жылға дейінгі мерзімге болып табылады.

Заңды тұрғыдан алғанда, ұйымның активтерін қалыптастыру көзі ұйымның үшінші тұлғалар алдындағы қарызы, ал экономикалық тұрғыдан сыртқы міндеттемелер болып табылады.

Баланста міндеттеме бабын топтастыру қарызды өтеу (қайтару) жеделдігінің өсу тәртібімен жүреді. Баланстың ең тұрақты бөлігі сияқты жарғылық капитал бірінші орында.

Баланста ұйым капиталын тиімді және ұтымды орналастыруды, ағымдағы және болашақ экономикалық қызмет үшін жеткіліктілікті, қарыз алу көздерінің құрылымы мен мөлшерін және оны тартудың өнімділігін бағалауға болады.

Ақпаратты сыртқы пайдаланушылар балансты қарау негізінде серіктес болып табылатын ұйыммен бизнесті жүргізудің ұтымдылығы мен ортасы туралы шешім қабылдай алады. Инвестициялаудың ықтимал тәуекелдерін бағалауды жүргізу, ұйымның қарыз алушы ретіндегі несиелік қабілеттілігін бағалауды жүргізу, сондай-ақ ұйымнан акцияларды сатып алудың негізділігі, оның активтері туралы қорытынды жасау және басқа шешімдер [3].

Сатылған тауарлардың кірістілігін, ұйым активтерінің кірістілігін талдаудың, ұйымның иелігінде қалған таза пайда мөлшерін және басқа көрсеткіштерді анықтаудың ең тиімді құралы қаржылық нәтижелер туралы есеп болып табылады.

Тиімділігі төмен басқа нысандар:

- динамикада берілген ұйымның меншікті капиталының бүкіл құрылымын көруге мүмкіндік беретін «Капитал өзгерісі туралы есеп» нысаны. Онда капиталдың әрбір элементі бойынша жыл басындағы қалдықтар, капитал көздерін толықтыру тәсілдері, әр элемент бойынша жыл соңындағы шығыстар мен қалдықтар туралы барлық ақпарат көрсетіледі;

- есепті кезеңнің басындағы және соңындағы ақша қаражаттарының қалдықтарын, олардың қозғалысын, яғни ұйымның ағымдағы инвестициялық және қаржылық қызметі кезеңіндегі түсімдерді немесе шығыстарды көрсететін «Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп» нысаны [3].

Бұл нысандар баланс пен қаржылық нәтижелер туралы есепті толықтыруға, ұйымның қаржылық тұрақтылығы мен өтімділігінің өзгеруін анықтайтын факторлар туралы ақпаратты ашуға, сондай-ақ экономиканың жаңа жағдайларын ескеретін қолданыстағы жүйені қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.



Дедуктивті әдістер, яғни жалпыдан жекеге дейін, бухгалтерлік (қаржылық) есептілікті аналитикалық оқудың негізгі принциптері болып табылады. Мұндай талдау барысында экономикалық факторлар мен оқиғалардың уақытша және логикалық тәртібі, сондай-ақ ұйым қызметінің нәтижелерге әсер ету бағыты мен қарқындылығы жаңғыртылады.

**Қорытынды.** Ұйымның қаржылық есептілігі оның қызметі туралы ақпараттың негізгі көзі болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Ұйымның қызметіндегі қол жеткізілген жетістіктердің, нәтижелер мен кемшіліктердің себептерін түсіну, ұйымның қызметін жетілдіру жолдарын табу қаржылық есептілікті мұқият және егжей-тегжейлі зерттеуге мүмкіндік береді. Бірақ кез-келген жағдайда, ұйымның басшылары мен иелері ұйымның қызметін бағалау туралы тиімді шешімдер қабылдау үшін есепті толық жан-жақты талдауды қажет етеді.

### **Пайдаланылған әдебиеттер**

1. Адаменко А.А. Основные формы бухгалтерской финансовой отчетности и возможность их применения для оценки эффективности деятельности организации / Адаменко А.А., Бабалыкова И.А., Стёжка Н.С.// Сборник: Современные проблемы бухгалтерского учета и отчетности. Материалы II Международной студенческой научной конференции. Краснодар; Майкоп. - 2015. - 135-140 бет.

2. Власова Н. С. Анализ ликвидности и платежеспособности организации / Н. С. Власова, Ю. А. Шевченко // Сборник: Развитие экономики в условиях цифровизации и ее информационное обеспечение. Материалы международной научной конференции молодых ученых и преподавателей вузов. - 2019. - 219-224 бет.

3. Хорольская Т.Е. Методика проведения анализа финансовых результатов деятельности коммерческой организации / Т.Е. Хорольская, Е.В. Калашникова, Е.И. Еленская // Вестник академии знаний. - 2020. - № 3 (38). - 286-290 бет.

## **Жергілікті өзін-өзі басқару тарихы және қазіргі жағдайы**

**Бағдад Қожа-Ахмет**

*ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі,*

*Тіл саясаты комитеті*

Әлеуметтік жаңғырту мемлекеттік басқару жүйесінде және қоғамда айтарлықтай оң өзгерістерді талап етеді. Осыған байланысты Қазақстан мемлекеті дамуында демократиялық мемлекеттің ажырамас бөлігі және азаматтық қоғамның одан әрі үдемелі дамуының алғышарты ретінде республикада жергілікті өзін-өзі басқаруды қалыптастыру маңызды орын алады.



Жергілікті өзін-өзі басқару, халықтық биліктің тікелей көрінісі ретінде, халыққа мүмкіндігінше жақын, әр азаматтың мүдделеріне әсер етеді, оның күнделікті мәселелерінің көпшілігін шешеді. Төменгі жол-қоғамдық билікке ие жергілікті өзін-өзі басқару бір уақытта азаматтардың өзін-өзі ұйымдастыруының бір түрі ретінде әрекет етеді, онсыз азаматтық қоғамның сәтті қалыптасуы мүмкін емес. Осылайша, жергілікті өзін-өзі басқару азаматтарға өз аумағында лайықты өмір сүруге қажетті жағдай жасалуына саналы түрде қатысуға мүмкіндік береді, жергілікті мәселелерді шешу жолындағы жауапкершілікті қалыптастырады, олардың әлеуметтік және азаматтық белсенділігін арттырады, мемлекеттік органдардың қызметіне халықтың нақты бақылау тетігі ретінде әрекет етеді.

Осыған байланысты жергілікті өзін-өзі басқару азаматтардың жекелеген топтары арасындағы қақтығыстарды болдырмайтын, аумақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына және тұтастай алғанда елдің тұрақты дамуына ықпал ететін маңызды институт болып табылады.

Қазақстанда шынайы дербестік орнаған кезде азаматтық қоғам мен әлеуметтік бағдарланған экономиканы қалыптастыру жолында елді қайта құру процесі айтарлықтай жеделдетіледі деп күтуге болады.

Әлеуметтік-экономикалық мәселелерді тиімді шешу үшін жергілікті өзін-өзі басқарудың маңыздылығын, әр аймақтың ерекшеліктерін ескере отырып, жергілікті өзін-өзі басқаруға еуропалық жергілікті өзін-өзі басқару Хартиясында белгіленген әлемнің барлық дамыған елдерінің конституциялық заңдары кепілдік береді.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, тарихи тұрғыдан объективті және субъективті факторлардың әсерінен қалыптасқан жергілікті өзін-өзі басқарудың әртүрлі формалары мен түрлері бар. Жергілікті өзін-өзі басқарудың нысандары мен әдістерін дамыту азаматтық қоғамды қалыптастыру мен дамыту бағытында жүреді. Осыған байланысты, осы елдерде орнатылған жергілікті өзін-өзі басқару модельдерінің түрлері жергілікті дәстүрлерге, мәдениетке, халықтың менталитетіне, елдің экономикалық дамуына және басқа жағдайларға толығымен бейімделген.

Шетелде жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту тәжірибесі сыни тұрғыдан түсінілуі, Қазақстанның ұлттық болмысына, дәстүрлері мен мәдениетіне бейімделуі және Қазақстан Республикасында мемлекеттік құрылыстың жалпы стратегиясын әзірлеу кезінде ескерілуі тиіс. Жергілікті өзін-өзі басқару Қазақстан мемлекетінің қалыптасуы мен дамуында маңызды рөл атқаруы тиіс. Бұл әсіресе «Қазақстан-2050» ұзақ мерзімді даму стратегиясында, Қазақстанның егемен мемлекет ретінде даму перспективасына қатысты басқа да бағдарламалық құжаттарда ерекше аталып өтіледі.

Еуропалық жергілікті өзін-өзі басқару Хартиясы жергілікті өзін-өзі басқаруды жергілікті өзін-өзі басқару құқығы және олардың жергілікті халықтың игілігі үшін ұлттық заңнамада белгіленген құзыреті шеңберінде қоғамдық істерді басқарудың нақты қабілеті ретінде анықтайды. Бұл құқықты мүшелері жасырын, тікелей, тең және жалпыға бірдей дауыс беру арқылы сайланатын кеңестер немесе консилиумдар жүзеге асырады.



Қазіргі уақытта Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқарудың құқықтық негізі Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» 2001 жылғы 23 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Заңы және «Республикада жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы болып табылады. Қазақстан халқының конституциялық құқықтарын іске асыру мақсатында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту үшін материалдық және қаржылық жағдайлар. Бұл Қазақстан мемлекетінің жалпы даму Стратегиясының ажырамас бөлігі.

Жергілікті өзін-өзі басқару жергілікті қоғамдастықпен тығыз байланысты, ол өзін-өзі басқарудың нақты субъектісі болып табылады. Бірақ қоғам-бұл адам қызметінің барлық салаларының - экономикалық, әлеуметтік, саяси, идеологиялық, мәдени және экологиялық салалардың тоғысуы болып табылатын күрделі әлеуметтік-экономикалық жүйе. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы халыққа жергілікті маңызы бар мәселелерді өз бетінше және жауапкершілікпен шешуге нақты мүмкіндік беру қажет [1].

Жергілікті өзін - өзі басқаруды қалыптастыру-бұл азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуына, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының жалпы деңгейіне және жергілікті қоғамдастықтың өміріне тікелей әсер ететін басқа да факторлар мен жағдайларға байланысты көп деңгейлі және серпінді процесс. Жалпы және жергілікті жағдайлар өзгерген сайын, жергілікті басқару жүйесі басқарудың тиімділігін қамтамасыз ету үшін осы өзгерістерге бейімделуі керек. Осыған байланысты оның нақты міндеттері жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қалыптастыру мен дамытудың әр кезеңінде шешілуі керек.

Қазақстан Республикасының өзін-өзі басқаруын қалыптастырудың ағымдағы кезеңінің басым міндеттері:

1) ауылдар, кенттер және облыстық маңызы бар қалалар деңгейінде-жергілікті қоғамдастық жиналыстары (жиындар) арқылы жергілікті проблемаларды шешуде халықтың рөлін біртіндеп арттыру, әкімшілік шешімдер қабылдауға халықтың қатысуын, мүдделілігі мен жауапкершілігін ынталандыру;

2) қалалық деңгейде жергілікті халықты қызықтыратын неғұрлым өзекті мәселелерді шешу үшін ат шеңберінде әкімшілік шешімдер қабылдау процесіне белсенді халықты тарту тетігін енгізу;

3) ауданның (ауылдық жердің) құрамына кірмейтін өңірлік маңызы бар қалаларда, аудандарда (селолық), кенттерде (ауылдарда) басшыларды тағайындау немесе сайлау арқылы мал сою орындарының рөлін арттыруға;

4) ішкі проблемаларды шешу үшін төмен тұрған басшылықтың экономикалық және шаруашылық дербестігін кеңейту. Жергілікті билік органдарының жұмысына бақылау енгізуге, олардың іс-әрекеттерінің ашықтығын қамтамасыз етуге ықпал ететін мемлекеттік органдарды қалыптастыру [2].

Кеңес өкіметінің көптеген онжылдықтарында біз бәріміз мекемелердің айналасында құрылған жүйе бойынша өмір сүрдік – балабақшалар, мектептер, демалыс аймақтары құрылды. Аз жеңілдіктер бизнес қауымдастықтары арқылы да бөлінді. Қазір біздің өміріміз біз тұратын ауданның айналасында құрылуда.



Сондықтан бұл аймақта тұратын халықтың да осы аймақты басқаруға және дамытуға қатысуы өте маңызды. *Moderna Polska* поляк автономиясының заманауи моделінің авторларының бірі, проф. Джерзи Регулски: «қоғамды ұйымдастырудың екі формасы: жұмыс орны немесе тұрғын үй – бір-біріне қарама-қарсы. Олардың біреуін күшейту екіншісін әлсіретеді. Тоталитарлық режимдер біріншісін, ал демократиялық режимдер екіншісін қалайды» [3].

Қазіргі Қазақстан *moderna* аумағындағы автономияның тамыры тайпалар мен рулық қауымдастықтардың пайда болу кезеңінде, көшпелі өмір салты қалыптасқан кезде жатқанын есте ұстаған жөн. Тайпа ақсақалдары мен бастықтары құрылтайлар мен көшпенділер жиналыстарында сайланды. Олар қақтығыстарды шешуге, әскер құруға және басқаруға құқылы болды. Сонымен бірге тайпалық қауымдастықтар үлкен автономия мен үлкен маңызға ие болды [4].

Осылайша, Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқарудың бірегей дәстүрі ғасырлар бойы қалыптасқан. Атақты «Зити Гарги» - «Жеті ереже» - орта ғасырларда әртүрлі қоғамдық және Мемлекеттік мекемелердің барлық құзыреттілік салаларын нақты бөлісті.

Қазақстан Ресей империясының құрамына кіргеннен кейін, патша әкімшілігі аймақты орталыққа тиімді басқару үшін Орынбор мен Омбы генерал-губернаторларының әскери-бюрократиялық аппараты жұмыс істеген қазақ даласына "билік вертикалын" кеңейтуге тырысты. 1867-1868 жылдары. Қазақстандағы реформа шеңберінде ауылдар, кеңестер мен уездер "жергілікті әкімшілік" әкімшілік "вертикальға" қатаң интеграцияланған Ресей империясының әкімшілік-аумақтық бірліктеріне айналды. Бірақ сол кездің өзінде қазақ халқының тіршілігін қамтамасыз етудегі өзекті мәселелер провинциялық бұйрықтар мен уездік билеушілерге, ауыл ақсақалдарына, сондай-ақ шектеулі юрисдикция соттарына бееверге аға сұлтандардың (аға сұлтандардың) дворяндар өкілдерінен сайлау түрінде автономия элементтерін қабылдауды талап етті. Кейбір жергілікті мәселелерді шешу үшін ауылдық және болыстық ұжымдар таратылды.

### **Пайдаланылған материалдар тізімі:**

1. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың "Қазақстан-2050 "Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы Астана, 14 желтоқсан 2012 ж.

2. ҚР Президентінің "Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы" 2012 жылғы 28 қарашадағы № 438 Жарлығы.

3. Regulski J. *Samorząd III Rzeczypospolitej*. Тұжырымдамалар және іске асыру. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.

4. А. Жұмаділова "Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың мәні мен табиғаты" // Қазақстандағы құқықтық реформа. № 3, 2003.

5. Бисенбаев А.К. жергілікті өзін-өзі басқарудың қалыптасуы және Қазақстан халқының менталитеті//жергілікті өзін-өзі басқару туралы: шындықтар, проблемалар, перспективалар. №4 ақпараттық-талдау Бюллетені, Астана, 2000.





## **Несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді қалыптастыру факторларын талдау: кешенді зерттеу**

**Әминов Аманжан Бекболатұлы**  
*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*  
*Экономика және бизнес жоғары мектебі*  
*Қаржы және есеп кафедрасы*  
*Есеп және аудит, 2-курс магистранты*

---

---

**Аннотация:** Несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді анықтау қаржы жүйелерінің жұмысында шешуші рөл атқарады және қарыз алушыларға да, несие берушілерге де айтарлықтай әсер етеді. Бұл ғылыми мақалада несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерге әсер ететін факторлардың кешенді талдауы келтірілген. Экономикалық, қаржылық және реттеуші элементтердің кең ауқымын зерттей отырып, бұл зерттеу пайыздық мөлшерлемелерді қалыптастырудың күрделі динамикасына жарық түсіруге бағытталған.

**Түйінді сөздер:** пайыздық мөлшерлемелер, несиелер, депозиттер, экономикалық факторлар, қаржы нарығының факторлары, реттеуші факторлар, инфляция, ақша-несие саясаты, экономикалық өсу, тәуекел сыйлықақысы, өтімділік шарттары, нормативтік-құқықтық база.

**Кіріспе.** Пайыздық мөлшерлемелер қаржы секторында өте маңызды, қарыз алу құны мен инвестициялардың өсімілігін анықтайтын негізгі фактор ретінде әрекет етеді. Несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерге әсер ететін факторларды түсіну жеке адамдар, бизнес үшін өте маңызды. Бұл мақалада пайыздық мөлшерлемені анықтауға әсер ететін әртүрлі факторлардың егжей-тегжейлі зерттеуі берілген.

Экономикалық факторлар:

Инфляция пайыздық мөлшерлемелерге айтарлықтай әсер етеді. Жоғары инфляция ақшаның сатып алу қабілетіне нұқсан келтіреді, бұл несие берушілерді күтілетін шығынның орнын толтыру үшін жоғары пайыздық мөлшерлемені талап етуге итермелейді. Талдау инфляция қарқыны мен пайыздық мөлшерлемелер арасындағы байланысқа бағытталған және Орталық банктің саясаты инфляциялық қысымды қалай жеңілдететінін зерттейді [1].

Сонымен қатар, жоғары инфляция облигациялар сияқты тұрақты кірісті инвестициялардың өсімділігін төмендетеді, бұл олардың тартымдылығының төмендеуіне әкеледі. Демек, инвесторлар сатып алу қабілетінің төмендеуін және инфляцияға байланысты құнның ықтимал жоғалуын өтеу үшін жоғары пайыздық мөлшерлемелерді талап етеді.

Орталық банктер инфляцияның қолайсыз әсерін азайту үшін әртүрлі саясат құралдарын қолданады. Осындай құралдардың бірі-көбінесе директивалық мөлшерleme немесе негізгі мөлшерleme деп аталатын базалық пайыздық мөлшерлемені түзету. Дисконттау мөлшерлемесін көтеру арқылы орталық



банктер инфляциялық қысымды төмендетуге көмектесетін ақша массасы мен қарыз алудың өсуін азайтуға тырысады.

Орталық банктер сонымен қатар мемлекеттік бағалы қағаздарды ашық нарықта сатып алуды немесе сатуды қамтитын ашық нарықтық операцияларды қолдана алады. Орталық банк бағалы қағаздарды сатқан кезде ақша массасын азайтады, бұл пайыздық мөлшерлемелердің жоғарылауына әкеледі. Керісінше, Орталық банк бағалы қағаздарды сатып алғанда, ол жүйеге ақша құйып, пайыздық мөлшерлемелерді төмендетуі мүмкін болады [2].

Орталық банктер қолданатын тағы бір механизм — болжау. Бұл ақша-несие саясатының болашақ әрекеттері туралы ақпарат жинау, жағдайды бақылау. Нақты және ашық ұсыныстар беру арқылы орталық банктер болжам қалыптастыра алады және пайыздық мөлшерлемелерге әсер етеді. Мысалы, егер орталық банк инфляцияны бақылауға деген ұмтылысын білдірсе, нарық қатысушылары ақша-несие саясатының катаюын күтуі мүмкін, бұл пайыздық мөлшерлемелердің жоғарылауына әкеледі.

Сонымен қатар, орталық банктер резервтік талаптар қоюға құқылы, бұл банктер резерв ретінде сақтауы керек депозиттердің үлесін анықтайды. Резервтік талаптарды жоғарылату арқылы орталық банктер коммерциялық банктердің ақша массасын тиімді азайту және инфляцияны тежеу арқылы несие беру қабілетін шектейді [3].

Кейбір жағдайларда орталық банктер валюта нарығына тікелей араласуы мүмкін. Ұлттық валютаны сатып алу немесе сату арқылы олар оның басқа валюталарға қатысты құнына әсер етуі мүмкін. Бұл өз кезегінде инфляцияға әсер етіп, импорт бағасына әсер етуі мүмкін. Мысалы, егер орталық банк ұлттық валютаны сатса, бұл оның құнын әлсіретуі мүмкін, бұл импорт бағасының өсуіне және инфляцияға қысымның жоғарылауына әкелуі мүмкін. Тұтастай алғанда, Орталық банктің саясаты инфляциялық қысымды және осылайша пайыздық мөлшерлемелерді басқаруда шешуші рөл атқарады. Пайыздық мөлшерлемелерді реттеу, ашық нарықтағы операцияларды жүргізу, болжамды ұсыныстар беру, резервтік талаптарды енгізу және валюта нарығына араласу арқылы орталық банктер инфляцияны төмендетуге және экономикадағы баға тұрақтылығын сақтауға ұмтылуы мүмкін.

Ақша-несие саясаты - Орталық банктердің әрекеттері мен шешімдері пайыздық мөлшерлемелерге айтарлықтай әсер етеді. Орталық банк ставкасы немесе дисконттау ставкасы сияқты негізгі пайыздық мөлшерлемелерді реттеу арқылы орталық банктер бүкіл экономикалық қарыз алу құнына әсер етеді. Бұл бөлім ақша-несие саясаты шешімдері мен пайыздық мөлшерлемелердің өзгеруі арасындағы байланысты зерттейді [4].

Экономикалық өсу - Экономикалық өсу пайыздық мөлшерлемелерге әсер ететін тағы бір маңызды фактор болып табылады. Тұрақты экономикалық өсу, әдетте, левереджге сұраныстың артуына әкеледі, бұл пайыздық мөлшерлемелердің жоғарылауына әкеледі. Керісінше, экономикалық құлдырау несиелік белсенділіктің төмендеуіне және пайыздық мөлшерлемелердің



төмендеуіне әкелуі мүмкін. Мақалада экономикалық өсу көрсеткіштері мен пайыздық мөлшерлемелер динамикасы арасындағы байланыс талданады.

**Қаржы нарығының факторлары:**

Тәуекел сыйлықақысы - Пайыздық мөлшерлемелер несиелік және қарыз алу қызметіне байланысты тәуекелді көрсетеді. Бұл бөлімде тәуекелді бағалау несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерге қалай әсер ететіні қарастырылады. Ол тәуекел сыйлықақысының тұжырымдамасын қарастырады және қарыз алушының несиелік ұпайының, кепілінің және несиелік қабілеттілігінің пайыздық мөлшерлемені анықтауға әсерін зерттейді.

Өтімділік шарттары - Қаржы нарығының өтімділігі пайыздық мөлшерлемелерді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Қаражаттың қол жетімділігі, нарықтық сұраныс және ұсыныс динамикасы қарыз алу құнына әсер етеді. Бұл бөлімде банкаралық мөлшерлемелер мен ақша нарығының шарттары сияқты өтімділік шарттары мен пайыздық мөлшерлемелердің өзгеруі арасындағы байланыс қарастырылады [5].

**Реттеуші факторлар:**

Мемлекеттік саясат, реттеу және араласу пайыздық мөлшерлемелерге айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Бұл сегмент пайыздық мөлшерлемелердің шекті мәндері, резервтік талаптар және несиелік шектеулер сияқты реттеуші шаралардың пайыздық мөлшерлемелерді қалыптастыруға әсерін зерттейді.

Құқықтық және Институционалдық база - Несиелік және несиелік қызметті реттейтін құқықтық және Институционалдық база пайыздық мөлшерлемелерге де әсер етеді. Бұл бөлімде құқықтық факторлардың, соның ішінде Келісімшартты мәжбүрлеп орындау мүмкіндігі, банкроттық туралы заңдар мен меншік құқығының пайыздық мөлшерлемені анықтауға әсері қарастырылады [6].

**Қорытынды.** Бұл ғылыми мақалада несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерге әсер ететін факторларға кешенді талдау жасалды. Экономикалық, қаржылық және реттеуші элементтерді зерттей отырып, ол әртүрлі факторлар мен пайыздық мөлшерлеменің қалыптасуы арасындағы күрделі байланысты анықтады. Бұл факторларды түсіну директивалық органдар, қаржы институттары және жеке тұлғалар үшін негізделген шешімдер қабылдау және олардың несиелік және инвестициялық қызметін тиімді басқару үшін өте маңызды.

Қосымша зерттеулер нақты жағдайлық зерттеулерді зерттеуге немесе осы мақалада келтірілген тұжырымдарды растау үшін эмпирикалық талдау жүргізуге бағытталуы мүмкін. Пайыздық мөлшерлемелердің динамикасы туралы түсінігімізді тереңдете отырып, біз тиімдірек және сенімді қаржы жүйелерін дамыта аламыз.

### **Пайдаланылған әдебиеттер**

1. Паркин, М., Пауэлл, М., и Мэтьюз, К. Экономика. Пирсон, 2017 – 112 с.
2. Агарков М.М. Основы банковского права. Учение о ценных бумагах. - М., 1994. - 336 с.



3. Мишкин Ф.С. и Икинс С.Г. Финансовые рынки и институты. Пирсон Образование, 2015 – 217 с.

4. Четыркин Е.М. Финансовая математика: Учебник. 6-е изд. М.: Дело, 2006. 397 с.

5. Мишкин, Ф. С. Экономика денег, банковского дела и финансовых рынков (9-е изд.), 2007 – 47 с.

6. Джон Мейнард Кейнс Общая теория занятости процента и денег. - М:Гелиос АРВ, 2015. -352с.

## **Медицинадағы эксперттік жүйелер**

**Зейнелғаби Жанна Зейнелғабиқызы**

*Өскемен жоғары медицина колледжінің информатика пәнінің оқытушысы,  
жаратылыстану ғылымдарының магистрі*

Эксперттік жүйе (ЭЖ) – проблемалық мәселені шешуде маман сарапшыны алмастыра алатын компьютерлік бағдарлама. ЭЖ 1970 жылдары жасанды интеллект зерттеушілерімен әзірлене бастады және 1980 жылдары коммерциялық тұрғыда күшейе бастады.

Информатикада сараптамалық жүйелер білім базасымен бірге қорытынды жасау және шешім қабылдау процедураларын қолданатын белгілі бір білім саласындағы сарапшылардың мінез-құлқының үлгілері ретінде қарастырылады, ал білім базасында таңдалған пән бойынша қорытынды жасау фактілері мен ережелерінің жиынтығы ретінде қарастырылатын қызмет аймағы болып келеді.

Қазіргі өмірдің барлық салаларына дербес компьютерлер жаппай енгізілуі дәуірінде адам қызметінің барған сайын күрделене түсетін түрлерін қолдау үшін компьютерлік жүйелерді пайдалануға ұмтылуы заңды. Олардың бірі – диагностикалық және емдік шешімдерді қабылдаудағы дәрігердің қызметі.

Диагностикалық және терапевтік шешімдерді қабылдау әсіресе күрделі, көбінесе, жаңадан келген медицина мамандары үшін немесе нақты бір саладағы дәрігерлер аралас медициналық мамандықтарының құзыретіндегі шешімдерді қабылдауға мәжбүр болған кезде мұндай жүйелерді қолдану ыңғайлы.

Сонымен қатар, тәжірибелі медицина мамандарына – өз саласында диагностикалық және емдік шешімдерді тез, дұрыс қабылдауда көмекші құрал болып табылады.

Шешім қабылдау пациент туралы белгілі бір ақпаратты өңдеудің нәтижесі болып табылатындықтан және жинақталған білімді пайдалануға негізделгендіктен, жасанды интеллекттің компьютерлік жүйелері, атап айтқанда, сараптамалық жүйелер (немесе білімге негізделген жүйелер) пациенттерге көмектесе алады деп айтуға болады: диагностика мәселелерін шешуде және емдеу жолдарын таңдауда. Компьютер жадында сақталған сарапшылардың білімдеріне сүйене отырып, медициналық сараптама жүйесі дәрігерге белгілі бір диагноздарға



немесе синдромдарға тән клиникалық жағдайларды «үйренуге» көмектесе алады, бұл соңғы шешімдер негізінде жүйе ұсынған диагностикалық немесе емдеудің тиісті шешімін қабылдау немесе қабылдамау тиімділіктерін анализдеуге де мүмкіндік береді.

Білімді ұсыну әдістерін формализациялауға және сараптамалық жүйелерді (ЭЖ) құруға арналған зерттеу саласы «білім инженериясы» деп аталады. Бұл терминді Э.Фейгенбаум енгізді және оның түсіндірмесінде «жасанды интеллект саласынан сараптамалық білімді қажет ететін күрделі қолданбалы мәселелерді шешуге принциптер мен құралдарды енгізу» дегенді білдіреді. Басқаша айтқанда, келесі тізімнен бір немесе бірнеше сипаттамалары бар тапсырмаларды қамтитын формальды емес мәселелерді шешу үшін сараптамалық жүйелер қолданылады:

- тапсырмаларды сандық түрде беруге болмайды;
- пәндік сала туралы бастапқы деректер мен білімнің екі жақты, нақты емес, қарама-қайшы болуы;
- мақсаттарды нақты анықталған шешім функциясы арқылы көрсету мүмкін емес;
- есептің бірегей алгоритмдік шешімі жоқ.

Жоғарыда аталған қасиеттердің барлығы медициналық мәселелерге тән, өйткені көп жағдайда олар көп өлшемді, шатастыратын және кейде қарама-қайшы клиникалық деректердің үлкен көлемімен ұсынылған. ЭЖ диагностика, дифференциалды диагностика, болжам, емдеу стратегиясы мен тактикасын таңдау және т.б. мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Сараптамалық медициналық жүйелердің ішінде өзін-өзі оқытатын интеллектуалды жүйелер ерекше орын алады. Олар нақты тәжірибеден жағдаяттарды автоматты түрде жіктеу әдістеріне немесе мысал арқылы оқыту әдістеріне негізделген. СӨЖ-нің ең жарқын мысалы – жасанды нейрондық желілер.

Жасанды нейрондық желілер (ЖНЖ; жасанды нейрондық желілер) әдетте қолданылатын сызықтық әдістерге қарағанда деректерді әлдеқайда жақсырақ жіктеуге мүмкіндік беретін сызықты емес жүйе. Медициналық диагностикаға қолдануда ЖНЖ әдістің сезімталдығын төмендетпей, оның ерекшелігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді. [2]

ЖНЖ-нің басқа болжау әдістерінен ең маңызды айырмашылығы - бұл өзінің жеке тәжірибесін және әріптестерінің тәжірибесін нейрондық желіге жібере алатын немесе бақылаулар арқылы алынған нақты деректерге желіні үйрете алатын медициналық маманның өзі сараптамалық жүйелерді жобалау мүмкіндігі. Нейрондық желілер көпөлшемді деректерде ашатын жасырын үлгілерге негізделген шешім қабылдауға қабілетті. ЖНЖ-нің оң ерекшелігінің бір белгісі - олардың бағдарламаланбауы. Кейбір жағдайларда ЖНЖ адам миына тән таңғажайып қасиеттерді көрсете алады, соның ішінде шатастыратын деректердің үлгілерін таба алады. Нейрондық желілер технологияның көптеген салаларында қолданыс тапты, онда олар көптеген қолданбалы мәселелерді шешу үшін пайдаланылады: астронавтикада, автомобиль жасауда, банк және әскери істерде, сақтандыруда, робототехникада, мәліметтерді тасымалдауда және т.б. Нейронның



тағы бір маңызды қасиеті - желі меңгеру және алған білімді жалпылау қабілеті. Желіде жасанды интеллект деп аталатын мүмкіндіктер бар. Медицинада оқытылған ЖНЖ қолдану процесі схемалық түрде 1-суретте көрсетілген.



Сурет 1. Жасанды нейрондық желіні медицинада қолдану схемасы

Медицинада сараптамалық жүйелерді қолдану мысалдары аз емес, олар денсаулық сақтаудың көптеген салаларында қолданылады. Бір қызығы, мұндай жұмыстардың басым көпшілігін шетелдік зерттеушілер жүргізді және олар негізінен әртүрлі клиникалық жағдайларда ЖНЖ қолдану мүмкіндіктеріне қатысты. Мәселен, мысалы, хирургия саласында P.L. Liew және басқалар ЖНЖ негізінде артық салмағы бар адамдарда өт тас ауруы қаупін болжау жүйесін жасады. Авторлар 1999 жылдың ақпанынан 2005 жылдың қазанына дейінгі кезеңде ота жасалған семіздікпен ауыратын 117 науқастың антропоморфометриялық, анамнестикалық, клиникалық және зертханалық деректерін ретроспективті түрде зерттеді. Бэкпропагация алгоритмі бойынша оқытылған ЖНЖ құрылды. Клиникалық деректерді (жынысы, жасы, дене салмағының индексі, ілеспелі аурулар), зертханалық параметрлерді және гистологиялық қорытындыларды қамтитын отыз кіріс айнымалысы пайдаланылды. ЖНЖ болжамдық мәні сол дерекқорда оқытылған логистикалық регрессия үлгісімен салыстырылды. ЖНЖ логистикалық регрессия үлгісіне қарағанда жақсы болжамдық мәнді және төмен қатені көрсетті. Екі әдіске сәйкес өт тас ауруының ең маңызды қауіп факторлары диастолалық қан қысымының жоғарылауы, преморбидтік фон, глюкоза алмасуының бұзылуы және қандағы холестерин деңгейінің жоғарылауы болып табылады. [1]

Эндоскопияда A. Das және басқалары асқазан-ішек жолдарының жоғарғы бөлігінен варикозды емес қан кетулері бар науқастарды іріктеу үшін нейрондық желі технологияларын пайдаланды. Зерттелетін патологиясы бар 387 науқастың клиникалық-зертханалық деректері бойынша оқытылатын ЖНЖ тиімділігі зерттелді, верификациялау ROC-талдауы бар 200 пациенттің деректеріне негізделді. Желінің шығуы екі нәтиже айнымалысы болды: қан кетудің тұрақты болуы немесе болмауы және терапевтік эндоскопия қажеттілігі. Нейрондық желінің сезімталдығы > 80%, болжамдық мәні 92–96% болды.

Онкоурологияда P. Bassi және басқалары қуық рагы үшін радикалды цистэктомиядан өткен науқастардың 5 жылдық өмір сүру деңгейін болжады. Осы



мақсатта ЖНЖ және логистикалық регрессия моделі (ЛРМ) әзірленді және салыстырылды. 5 жылдық өмір сүрудің бірден-бір статистикалық маңызды болжамы ісік сатысы және көрші органдарда өнудің болуы немесе болмауы екендігі анықталды. ЛРМ сезімталдығы мен ерекшелігі сәйкесінше 68,4% және 82,8%, ЖНЖ - 62,7% және 86,1% құрады. ЛРМ оң болжамдық мәні 78,6%, ЖНЖ 76,2%, теріс болжамдық мәні сәйкесінше 73,9% және 76,5% құрайды. ЛРМ диагностикалық дәлдік индексі 75,9%, ЖНЖ 76,4% құрайды. Осылайша, ЖНЖ болжамдық мәні ЛРМ-мен салыстыруға болатын болды, бірақ нейрондық желі белгілі бір артықшылықтарды көрсетті: ЖНЖ айнымалылар арасындағы сызықтық емес қатынастарды анықтауға мүмкіндік беретін пайдалану оңай, түсінікті бағдарламалық қамтамасыз етуге негізделген, сондықтан оны болжауда қолданған тиімдірек.[1]

С. Stephan және басқалары қуық асты безінің биопсиясын автоматтандырылған талдау үшін ЖНЖ пайдаланды. Бұл әдіс жалпы простата-спецификалық антигенді (ПСА) анықтауға және бос ПСА пайызын анықтауға негізделген. Сезімталдық 95%, ерекшелігі 34% құрады. Нейрондық желі логистикалық регрессия үлгісімен толықтырылған кезде, ерекшелігі 95% дейін өсті.

Ф. К. Chun және т.б. ЛРМ-мен салыстырғанда простата қатерлі ісігінің қауіп топтарын анықтау үшін ЖНЖ пайдаланды. ЖНЖ дәлірек болжау мүмкіндіктерін де көрсетті.

Трансплантацияда G. Santori және басқалары бүйрек трансплантациясынан кейін балалардағы қан сарысуындағы креатинин деңгейінің төмендеуін болжау үшін нейрондық желі технологияларын қолданды. Бүйрек трансплантациясынан өткен науқастарда кіріс айнымалылар мен қалаған нәтиже арасындағы корреляцияны анықтау үшін 107 клиникалық мысалдар бойынша оқытылатын жасанды нейрондық желі құрылды. Нәтижемен корреляцияланған маңызды айнымалылар таңдалды: трансплантация күніндегі сарысу креатинині, алғашқы 24 сағаттағы диурез, гемодиализдің тиімділігі, реципиенттің жынысы, донордың жынысы, трансплантациядан кейінгі бірінші күндегі дене салмағы, жастары. Модель пациенттердің екінші жиынтығымен калибрленді (n = 41). Оқу, калибрлеу және сынақ үлгілеріндегі нейрондық желінің дәлдігі 89% құрады; тиісінше 77% және 87%. Салыстырмалы логистикалық талдау 79% жалпы дәлдікті көрсетті. ЖНЖ сезімталдығы мен ерекшелігі 87% құрады, ал логистикалық регрессия әдісі ең нашар нәтиже көрсетті – сәйкесінше 37% және 94%. [3]

Медициналық радиологияда F. Dohler және басқалары гиппокампаьды склерозды автоматтандырылған анықтау үшін МРТ кескіндерін жіктеу үшін нейрондық желіні пайдаланды. ЖНЖ 144 үлгі сурет бойынша оқытылды және склеротикалық өзгерістердің болуына байланысты ми тініндегі өзгерістерді жіктеуге мүмкіндік берді. E.E. Gassman және т.б. сүйек құрылымдарын автоматтандырылған сәйкестендіру үшін ЖНЖ құрды және осы әдістеменің сенімділігін бағалады.



Зерттеу нәтижелерін талдай отырып, медицина саласындағы жасанды нейронды желілер мен сараптамалық жүйелердің рөлі маңызды, әрі тиімді технологиялардың бірі екенін айта аламыз.

### **Қолданылған әдебиеттер тізімі**

1. Осовский С. Нейронные сети для обработки информации/С.Осовский/ пер. с польского И.Д. Рудинского: М : Финансы и статистика, 2002- 344 б.
2. Каширина И.Л. Нейросетевые технологии. Учебное пособие / И.Л.Каширина //Воронеж: Издательско-полиграфический центр ВГУ, 2008г.-72.
3. О.Г.Жариков, А.А.Литвин, В.А. Ковалёв Экспертные системы в медицине/О.Г.Жариков//Медицинские Новости.-2008.-№10

## **Білім сапасын арттыру жағдайында колледж студенттеріне психологиялық қолдау көрсетудің жолдары**

**Сейлханова Бакыт Кауатаевна**

*«Өскемен жоғары медицина колледжі» ШЖҚ КМК  
Педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы*

Бүгінгі отандық білім берудің мазмұны әрбір оқушының зерделі білімді қалыптастыруымен қатар, сол білім оның тұлғалық әрі танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталып отыр. Бұл үрдіс әр оқу орнында тікелей білім сапасымен байланысты қарастырылады.

Білім берудің сапасы – қоғамдағы білім беру үдерісінің күйі мен нәтижелігін, оның жеке адамның адамзаттық, тұрмыстық және кәсіби біліктілігін дамытудағы және қалыптастырудағы қоғам қажеттілігі мен үмітіне сәйкестігін анықтайтын әлеуметтік категория.

Қазіргі заманның қарқынды өзгерістеріне байланысты студент жастардың кез келген жағдайда өздерін еркін сезінуі, түрлі жағдайларға икемделе, бейімделе алуы өте маңызды. Жалпы адамның ортаға бейімделуінің төрт түрлі формасы бар: психологиялық, физиологиялық, биологиялық, әлеуметтік.

Бейімделу процесі кез келген адамда бірден пайда болмайды. Ол аса күрделі үрдіс болып табылады. Бейімделу нәтижелері кейде табысқа жетсе, кейде оң нәтиже бермейді. Оның жетістігі көбінде объективті, субъективті оқиғаға, функционалды жағдайға, әлеуметтік тәжірибеге, өмірлік бағдарға байланысты болмақ. Біз осы мақалада колледж студенттерінің жаңа ортаға бейімделу үрдісінде кездесетін психологиялық дағдарыстар мен қиыншылықтардан, сонымен қатар олар үшін күтпеген қолайсыз жағдайлармен оның алдын алу, қоршаған ортаға қалай бейімделу, әлеуметтік ортаментіл табысу мәселелерін сөз етеміз.





Осы ретте психолог ғалым Л.Д. Столяренко «Бейімделу - адамның қоршаған ортаның түрлі талаптарына ішкі қолайсыздықты сезінбей, ортамен қақтығыссыз икемделе алу қабілеті», - деп көрсетеді [1].

Студенттердің әлеуметтік психологиялық бейімделуі педагогикалық іс-әрекеттің талапқа сай жүзеге асырылуы ғана емес, олардың тұлғалық қасиеттері, мінез-құлқы мен жүріс-тұрысы, өзара әрекеттестік пен өзара қатынас жасау әрекеттері арқылы аңғарылады. Біз өз тәжірибеміздебірінші курс студенттерінің оқу үрдісіндегі түрлі проблемаларға тап болып, өз бетінше шешім қабылдаған тұлғалардың әрекеттеріне де талдау жасап көрдік. Мәселенің негізі ең алдымен студенттердің жаңа ортаға бейімделуінен басталады. Жаңа ортаға бейімделушілігі төмен студенттер әрдайым психолог мамандарының назарында болып, психологиялық қолдауға мұқтаждық танытады.

Осы ретте білім беру мекемелеріндегі психологтің кәсіби іс-әрекеттері туралы тоқталып өтейік. Олар: психологиялық диагностика, психологиялық алдын алу шаралары, психологиялық ағарту, психологиялық кеңес беру және психологиялық түзету әрекеттерімен байланысты

*Психологиялық диагностика* – жеке адамның даму келешегімен индивидуалды ерекшеліктерін анықтайтын әдістерді қарастырады. Бұл арқылы студенттің психологиялық ерекшеліктерін және психикалық функцияларына бақылау жүргіздік. Осы жағдайды зерттеген ғалым Ұ.Ауталипова «психодиагностика - адамдардың даралық психологиялық ерекшеліктерін сандық анықтауға сипаттау және талқылау, сондай -ақ клиенттің қиындықтарын түсінуге және шешуге қажет психологиялық ақпаратты жинау мәселелерін зерттейтін психологияның саласы» деп көрсетеді [2].

Ғалым А.Ерментаеваның пікірі бойынша психология ғылымында теориялық, эмперикалық және қолданбалы зерттеу түрлері өзара байланысты, өзара тәуелді болады және олар зерттеу сатылары ретінде қарастырылады[3]. Біз жоғарыда аталған ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, психодиагностиканың функцияларына сәйкес студенттермен

- ✓ *кері байланыс орнату,*
- ✓ *жұмыстың нәтижелігін бағалау,*
- ✓ *өзара қатынас немесе коммуникация жасауға түрткі болуға жағдай жасаймыз*

Осы әрекеттерді психодиагностиканың құралдары: бақылау, эксперимент, әңгімелесу, психологиялық тестілеу сияқты формада жүзеге асырамыз.

Сонымен қатар ұжымға үйрену, әлеуметтік ортаға бейімделу барысында студенттер арасында психологиялық құлдырау, зорығудың алдын алуға және болдырмауға бағытталған жұмыстарды да дер кезінде мамандардың қолына алуы шарт. Осы жағдайлардың *психологиялық алдын алу* шараларын жүргізу барысында кейде мінез-құлқы тұрақсыз, созылмалы дертке ұшыраған студенттер, отбасының келеңсіздіктерінен «қиын топқа енген» студенттердің көпшілік ортаға бейімделуі үлкен қиындық туғызады. Бұл шараның басы біздіңше, келеңсіздіктің алдын алу мақсатында студенттік ортада жағымды психикалық климат құруға, денсаулық сақтау, спорттық жарыстар ұйымдастыру сияқты шаралармен тәжірибе жүзінде



пысықталу керек сияқты. Арнайы іс-шара формаларын ұйымдастыруда ғалым Ұ.Ауталипованың пікірін қолдаймыз, яғни «жүйке психикалық және психосоматикалық денсаулықтың бұзылыстары, әлеуметтік кикілжіңдердің, тұлғаның үйлесімді дамымауы, психологиялық алғы шарттары бар оқытудың, тәрбиенің, қарым-қатынастың қиындықтары сияқты әрқилы проблемалардың алдын алуға ықпал ететін іс-шаралар жүйесін ұйымдастыру» қажеттігін көрсетеді[2].

Колледждегі оқыту, тәрбиелеу жұмыстары барысында осындай проблемалық мәселелердің алдын алу әдістері: сұхбаттасу арқылы коррекциялық жұмыстар, жалпылық, топтық зерттеулер, жастарды ақпараттандыру, психологиялық-педагогикалық консилиум т.б. шаралар арқылы жүзеге асырылады. Осы ретте психолог мамандардың кеңес беру әрекеті әрдайым қажет. Дер кезінде көрсетілмеген көмек оқу сапасының артуы былай тұрсын, студенттің жеке басының оқыс жағдайларға тап болуына да себепкер болып жатады.

Психологиялық терминдер энциклопедиясында «*Психологиялық кеңес беру* – психикалық дамуы қалыпты адамдардың өзін-өзі тану шекараларын кеңейтуге мүмкіндік беретін, осының негізінде басқаларға қатысты бағдары мен қатынасын өзгертуге және қандай да бір жағдайларда мінез-құлық, жүріс-тұрыстың варианттарын ойластыра алып, тиімділерін қолдануға қабілеттіліктерін арттыратын психологиялық көмек көрсетудің бір түрі» деп көрсетілген[4]. Біз бірнеше жылдық тәжірибемізді сынау барысында *психологиялық кеңес беру* арқылы студенттердің әлеуметтік қарым -қатынастардағы қиындықтарын (ауыл -қала) және өмірдегі түрлі себепке байланысты туындайтын келеңсіздіктерде оңтайлы шешім қабылдауына бағыт беретін бірқатар жұмыстар жүргіздік. Мұндағы жұмыс түріне көбінесе студентпен арнайы құралған әңгімелерді ерекше атап өтеміз. Әңгіме желісі студентті тұлға ретінде танудан басталып, оның бар мүмкіндіктерін ескере отырып, әңгіме желісіне қарай кеңес беруде:

- қиыншылық бар адамның басында кездесетіндігін;
- дағдарысқа түсу адамның жүйке әлсіздігіне әсер ететіндігін;
- өмірлік дағдарыстарды төзімділік пен сабырлық қасиеттердің жеңетіндігі сияқты деректерді әңгімелей келе, оның жеке қасиеттерін де, адами құндылықтарын да бағалап отырамыз.

Осы үрдістерді жүзеге асыру барысында оларға психологиялық диагностиканың түрлі әдістерін қолдана отырып

- күрделі жағдаяттардан шыға білу қабілеттерін арттыруды;
- пәндер бойынша оқу үлгерімінің төмендеуі бағдарламаның күрделілігіне;
- өз бетінше шешім қабылдау дағдысын қалыптастыруға талдау жүргізуге бағыттаймыз.

Психологиялық кеңес беру барысында төмендегі үрдістердің жүзеге асуына мүмкіндік туғызамыз:



Әр студенттің жекелей проблемаларын шешуге қолдау көрсету барысында біз *психологиялық түзету* жұмыстарын қатар жүргіземіз. Бұл жағдай көбінесе «көшбасшылық» танытып жүрген студенттердің белгілі бір себептерге байланысты (ғашық болу, отбасындағы ұрыс-керіс, қоныс аудару, қаржы тапшылығы) оқу үлгерімінің төмендеуінен туындайды. Теориялық білімімізді жетілдіруде ғалым А.Осипованың еңбектеріне тірек жасаймыз, яғни «психологиялық түзету – педагогикалық, психологиялық әдіс-тәсілдер арқылы адамның мінез-құлық, жүріс-тұрысына, психикалық функцияларына, қасиеттеріне түзету және өзгерту мақсатында әсер ету» [5]. Осы орайда біз бақылауға алған немесе біздің назарымызда жүрген кейбір студенттердің жас ерекшелігін, мәдени ерекшеліктерін, отбасындағы тәрбиесін, әлеуметтік ортада өзін ұстауы, өмірге деген көзқарастары, т.б. әрекетін бақылауға ала отырып, оның тұлғалық ресурстарын белсендіруге ынталандырамыз. Осы жерде маман ретінде студенттермен түзету жұмыстары ерікті түрде жүргізілу қажеттігін ерекше айтқымыз келеді. Яғни, өзіндік білім, өзіндік тәрбие, өзіндік белсенділік болғанда ғана іс оңтайлы шешімге бағытталатынын еш жасырмаймыз.

Жұмыс түрлері төмендегіше көрініс табады:





Колледждегі білім сапасының артуына ықпал ететін жұмыстардың бірі - *психологиялық ағарту*. Студенттердің өзін-өзі тануға, бір-біріне қолдау, көмек көрсете алуына, психологиялық көмексұраныстарын қанағаттандыру мақсатында бұл шараның маңызы зор.

Білім қабырғасында жүрген жастардың өмірде өз орнын табуға жағдай жасауда әр кезеңдерге сәйкес әлеуметтік сауалнама, студент тұлғасының эмоционалды күйін анықтауға арналған тренинг, сынып сағаттары жүргізуді жалғастырамыз. Мысалы, студенттердің мазасыздық деңгейін анықтауда (Ю.Ханин бойынша), стрестік жағдайларға төзімділіктерін анықтаудағы (Э.Ховард әдісі бойынша) шаралар әр студенттің тұлға ретінде қалыптасуына оңтайлы әсерін тигізсе, білім сапасының өз деңгейінде артуына да соншалықты ықпал ететіні сөзсіз.

### **Әдебиеттер тізімі:**

1. Брачук Л.Ф. Психодиагностика – Питер, 2003. -352стр.
2. Ауталипова Ұ.И., Бапаева С.Т. практикалық психология негіздері – Алматы, 2006. -160 бет.
3. Ерментаева А.Р. Практиканттарға арналған психологиялық тапсырмалар – Өскемен, 2007. -82бет.
4. Практическая психология образования / под ред И.В. Дубровиной. - М, 2003. – 480стр.
5. Шерьязданова Х.Т., Ерментаева А.Р. Психология мамандықтары бойынша практикалық оқу-әдістемелік құрал. – Өскемен, ШҚМУ баспасы, 2004. - 120 бет.

## **Modern methods of monitoring learning outcomes**

**Сейсембекова Майра Айтбаевна**

*Старший преподаватель кафедры «Иностранной филологии и переводческого дела», Магистр Английской филологии*

**Кузубаев Шамиль**

*Студент 1го курса специальности ФАФ*

*Таразский Региональный Университет имени М.Х.Дулати*

---

The new goal of teaching a foreign language to students in the system of higher professional education – the formation of professionally significant competencies as components of foreign language communicative competence requires new methodological solutions.

As a rule, the student speaks a foreign language, and has a sufficient stock of theoretical knowledge on the methodology of its teaching. However, the basis of professional skill is the application of these skills and knowledge in practice, so these skills must also be evaluated.



In this regard, there is an urgent need to create a model of level monitoring of the form foreign language communicative competence of the student. The basic criteria for the effectiveness of the monitoring system in higher education include systematically, objectivity and effectiveness.

Observation has long been used in various types of human activity as a special way of cognition based on a relatively long, purposeful and systematic perception of objects and phenomena of the surrounding reality. Brilliant examples of the organization of observations of the natural environment were given back in the first century of our era.

Monitoring is the regular monitoring and observation of specified objects. Monitoring in education is the constant monitoring of any process in education in order to identify its compliance with the desired result or initial assumptions.

In modern pedagogical projects, the word “monitoring” is most often adjacent to the word “diagnostics”. It is understood that these concepts denote two sides of the same process: collecting and analyzing information about the educational process obtained as a result of monitoring its progress, identifying problems and trends (monitoring) and subsequent evaluation, establishing effectiveness and efficiency (diagnostics).

Modern methods of monitoring, which include testing conducted with the help of computer technologies, are designed to overcome these shortcomings. Testing differs from other methods of examination, which allow objectively measuring the studied characteristics of the educational process, accuracy, simplicity, accessibility and the possibility of automation.

Main types of monitoring in learning outcomes

The purpose of monitoring is to promptly and timely identify all changes taking place in the field of activity of an educational institution. The objective data obtained are the basis for making managerial decisions.

Three key aspects can be distinguished in this definition.

The subjects of monitoring are all participants of the educational process. The degree of their participation varies, but all of them (teachers, students, parents, and the public) receive information and analyze it.

The objects of monitoring are the educational process and its results, the personal characteristics of all participants in the educational process, their needs and attitude to the educational institution. The information collected during monitoring should provide the teacher or supervisor with the necessary and sufficient data to select an adequate learning or management model.

Tools: traditional – notebook, pen; modern – computer.

Types of monitoring

A) The types of monitoring of social systems are determined by their goals.

Information monitoring involves structuring, accumulation, dissemination of information and does not provide for a specially organized survey at the stage of information collection.

Basic monitoring identifies new problems and dangers before they are realized in the field of management.



Problem monitoring allows you to investigate the patterns of processes, the degree of hazards, and the typology of problems known and urgent in terms of management.

Management monitoring is aimed at tracking and evaluating the effectiveness, consequences and secondary effects of decisions made. For the education system, this type of monitoring can be expanded by studying the effect of influence, when the task becomes to build assessment systems to determine the dynamics, quality of the influence of external or internal factors.

B) Types of monitoring on the grounds of expertise.

Dynamic monitoring: the basis for the examination is data on the dynamics of the development of an object, phenomenon or indicator.

Competitive monitoring: the results of an identical survey of other educational systems are selected.

Comparative monitoring: the basis is the results of an identical survey of one or two higher-level systems.

Comprehensive monitoring: several grounds for examination are used.

Baseless: the subject of the analysis is the results obtained in one study. This method may not be correct, but it exists, generating a lot of errors and misunderstandings.

The processes of Action research and Lesson study

Educational stakeholders rely on research to make informed decisions that ultimately affect the quality of schooling for their students. Accordingly, the purpose of educational research is to engage in disciplined inquiry to generate knowledge on topics significant to the students, teachers, administrators, schools, and other educational stakeholders.

Action research is an approach to educational research that is commonly used by educational practitioners and professionals to examine, and ultimately improve, their pedagogy and practice. In this way, action research represents an extension of the reflection and critical self-reflection that an educator employs on a daily basis in their classroom. When students are actively engaged in learning, the classroom can be dynamic and uncertain, demanding the constant attention of the educator.

Lesson Study (LS) is a highly specified form of classroom action research focusing on the development of teacher practice knowledge. It has been in use in Japan since the 1870s. LS therefore predate action research as we know it in the West, by some 70 years. LS involve groups of teachers collaboratively planning, teaching, observing and analyzing learning and teaching in 'research lessons'.

During a Lesson Study cycle a small group of teachers (or even a pair) will:

- Use the data they have gathered from day to day and periodic assessment to agree a focus for the pupil learning and progress.

- Jointly identify a teaching technique to develop or improve which addresses that need.

- Identify around three 'case pupils'. Each should typify a group of learners in the class – for example high, middle or lower attaining in the strand being taught and developed.



- Jointly plan a ‘research lesson’ which both uses develops and closely studies the effects of this new approach –.and keeps in mind the three case pupils.

- Teach and jointly observe the research lesson focusing on the case pupils’ learning and progress. They may repeat and refine this over several lessons. Not all these need to be observed research lessons.

- Interview the case pupils to gain their insights into the research lesson.

- Hold a post research lesson discussion analyzing how the case pupils responded to the technique, what progress they made, what evidence of learning or of difficulties with learning they displayed and what can be learned about the way the teaching or learning approach is further developed – next time.

- Formally share the outcomes with a wider audience of other teachers – in a presentation, by demonstration or by coaching. Guidance for each of these stages is unpacked in the sections of this booklet. This draws on what we know about how lesson study has worked in schools and colleges in England and overseas. The final two sections provide ideas on how school leaders can

a. Create time for lesson study and building it into school systems

b. Use leading teachers to support and develop the professional learning from Lesson Study and using the lesson study model as a platform for in-school coaching [1].

Lesson Study is a collaborative professional development approach focused on student learning. The Lesson Study Cycle is comprised of four stages. Typically, teams complete one or two cycles each academic year. Attention to the three Lesson Study Implementation Practices helps teams build capacity to understand student learning and make meaningful changes to their teaching practice.

### 1. Study and Plan

The team identifies goals for students, investigates curricula, and examines research on classroom practice and student learning. Then team members collaboratively develop a detailed lesson plan that includes tasks, anticipated responses, instructor moves, and evaluation questions.

### 2. Teach, Observe, and Debrief

One team member teaches the lesson developed by the team while other team members observe and record evidence of student learning. Next, team members share observation data, discuss evidence of student learning, and explore whether students achieved goals.

### 3. Revise and Reteach

The team uses its observation findings to revise the lesson for improved effectiveness. A team member reteaches the lesson while other team members observe and collect evidence of student learning. Then the team debriefs the re-teaching and explores how changes in the lesson may have influenced student learning outcomes.

### 4. Reflect and Report

The team reflects on the results of the cycle and documents its learning in a report. The team also plans how it will share and disseminate its new professional knowledge with peers and other interested stakeholders.

## **Implementing of Action research in practice**



Here is example 1: As part of the introduction of a new syllabus, a researcher wishes to know whether the use of group work will improve students' ability to speak English. She first consults the literature on this area of research. She then decides on the approach and methods to be used. The researcher's hypothesis is: group work will increase the development of both fluency and accuracy in oral tasks.

She assigns one group of students in a school to an experimental group, where all classroom tasks are conducted through group work for a period of two months. An equal number of students (the control group) are taught using the same tasks through a whole-class teacher-fronted approach for the same period.

In order to ensure that the students in the experimental group are not at higher levels of language learning to begin with, the researcher first administers a test. She then assigns students to the groups on the basis of the test results. At the end of the two months, each of the groups is given a further identical test in order to see whether the use of group work has resulted in higher results for the experimental group.

The results show that the students assigned to group work have performed at a higher level in relation to fluency, but that their performance on some aspects of grammatical accuracy is lower than the control group. The researcher publishes the findings of the study in a journal.

#### Example 2

As part of the introduction of a new syllabus, a researcher decides to move away from using whole-class speaking activities in his classroom. He decides to introduce more group work for certain tasks and to observe how the students react.

He assigns students to groups and keeps a journal noting down his observations over a period of two weeks. At the end of this period, he notes that some students are not participating in the group tasks and are increasingly reluctant to work in groups. He decides that students are unused to this approach and need more practice.

He increases the use of group work and assigns students to the same groups.

He also asks the students to complete a survey on their responses to group work. His own observation and journal entries, as well as the surveys indicate that students are becoming even more reluctant to do group work.

The researcher discusses the problem with some colleagues who suggest he tries letting students choose their own groups. He tries this strategy over a further period of one week and notes that students are less reluctant. He also observes that the groups do not remain static, but appear to change according to the task.

He decides to try a further approach of giving students a choice of tasks. This approach works even better and interaction amongst the students increases noticeably. The researcher presents the findings of his study at a professional development session and publishes the study in a journal.

#### Classroom voices

Here is an example of how one action researcher used class activities focused on his AR issues to begin collecting information.

1. Salah Troudi taught EFL to female undergraduates preparing for entry into an English for Specific Purposes course as part of their studies in a university in the United





Arab Emirates. His class contained a lot of “multiple repeaters”, or students who had previously failed, and had low morale and motivation. Salah says:

I must admit that when I found out that my Level 2 [low intermediate] class was a mixture of repeaters and multiple repeaters I was not thrilled, to say the least. The year before I had taught a similar class, and it was an experience in frustration and even exasperation at times. It was hard to work with students who simply refused to study ... The action research I conducted was partly to find a more efficient way to help my students and partly to challenge accepted labelling and definitions of multiple repeaters.

To begin the process:

I ... collected written samples of language problems my students had. They were mainly in the form of grammatical or functional errors... . we [had] a group chat ... With 15 minutes left at the end of the fourth class session, I asked the students about their problems in English and why they were multiple repeaters ... There was some hesitation ... but then one student asked if she could reply in Arabic ... therefore many more were encouraged to take part in the conversation. I had to allocate turns ... What the students said in this session convinced me that I needed to allocate more than just a 15-minute chat ... I then asked their permission to interview them [individually] for 15 minutes after class.

This classroom information led to other methods that Salah decided to use to take his action research further – observation, interviews, and questionnaires.

2. Anparo and Marco, two teachers from Venezuela, decide to use collaborative observation. Anparo is teaching a class of beginners who are very shy about speaking English and reluctant to interact. She wants to increase confidence and communication among her learners. She asks Marco to observe her and give her feedback on her teaching. Here is part of their conversation after class:

Anparo: I was trying to get good group dynamics ... to make a supportive environment ... I know I spent a lot of time ... perhaps too much time ... organizing the getting-to-know-you activities and getting students to move around a lot in pairs and meet new people.

Marco: Well, I actually I thought this was a very good aspect ... you were like a driving force in the class ... you made your voice very clear ... with a high volume ... your body language was quite exaggerated, you were really energetic! Is this a personality thing?

Anparo: No, I was using that as a deliberate teaching strategy ... to get good classroom energy and get them talking .....

One of the main components of teaching is helping students to “discover” for themselves by creating successful learning environments, a friendly atmosphere, and an open mind” approach. A teacher needs to promote students' critical thinking, to encourage searching for different methods. When a mistake is made in one of the methods, the other methods will help students to arrive at a correct answer, so it is very important not to give students answers, but allow them to arrive to content mastery, possibly through a sequence of mistakes [error analysis], and corrections of the mistakes. Here is a lesson plan bellow to implement the Action research.

Lesson study as an objective method of monitoring the learning outcomes



1. The lesson study team establishes collaboration norms or agreements on what group members need from each other to feel supported, productive, and trusting. These agreements can help a team do its best work. Effective groups generally have norms that govern individual behavior, facilitate the work of the group, and enable the group to accomplish its task.

#### 2. Establish a research theme

The lesson study team discusses ideal and actual student qualities and traits, then uses this discussion to establish a research theme: a broad, long-term goal that is focused on improving student learning. The research theme provides a common focus across multiple cycles of lesson study and other related professional development experiences. Teams that are keeping the same research theme they used previously can skip this step.

##### Discuss

- Ideally, what affective qualities and traits do we hope our students will have when they complete our course?

- What are students' current qualities? What characteristics inspire us? Is there anything that concerns us?

- What are the gaps between the ideal and the actual? What ideal student qualities do we want to develop?

##### Examples

- How can we develop students' capacity to ask for clarification, communicate their thinking process, and justify their solutions?

- How do students develop and recognize their willingness to engage with the content? Their curiosity? Their persistence? Their confidence?

- How do we build students' confidence in their reasoning and willingness to persevere in problem solving? Promote a productive disposition? Support a growth mindset? Embrace and learn from confusion?

#### 3. Identify and study the topic

The team reviews course content, student learning challenges, and other data to identify a broad topic for the research lesson. The team examines the identified topic in the curriculum, with attention to the goals, sequence of lessons, and progression of the concepts in the text or materials. The team selects one lesson to be the focus of the lesson study cycle.

#### 4. Plan the lesson

The team collaborates on planning a lesson to help students meet the learning goals and to ensure instructors gain knowledge about the research theme. The team studies evidence-based instructional practices and considers how they should be incorporated into the lesson. The plan is detailed and represents the team's research and its collective thinking about how best to foster student learning. Be sure to record the team's ideas and decisions in your lesson plan.

#### **Lesson plan**

##### Background, Research, and Rationale

- Why did you choose this topic?

- How is this topic important or persistently difficult for students to learn?



- What are common student challenges and misconceptions about this topic?
- What articles were consulted to learn more about the topic? What does the research say about the topic?
- Why did you choose the tasks and activities in the lesson?
- How do your students’ learning needs inform instructional decisions in the lesson?
- How do evidence-based practices inform your instructional decisions in the lesson?
- How do the tasks and activities support the team’s research theme?

**Student Learning Outcomes for the Lesson**

- What do we want students to understand and be able to do by the end of the lesson?

**LESSON PLAN (CONTINUED)**

Time	Learning Tasks and Activities, Anticipated Student Responses, Key Questions	Instructor Support	Assessment
	Introduction		
	Student Task What is the student learning task?	How will we support student engagement? How will we support students if they are stuck or frustrated? How will we extend the tasks if students finish early?	What types of data will be informative for us to collect during the lesson? How will we know the extent to which the student learning goals were met?
	Anticipated Student Responses What are all the ways that students may approach and solve the task?		
	Comparing and Discussing How will we orchestrate class discussion so that students can share their thinking?		
	Summing Up How will we summarize the main ideas of the lesson and loop back to the learning goals?		

**5. Teach and observe the lesson**

Preparing to teach and observe ahead of time ensures this step will go smoothly. In advance of the first teaching session, the team will create a checklist of items to attend to and will record them in the team notebook. The list might include the following items.

**Example checklist**

- Reserve a room for debriefing
- Send observation, debriefing times, and locations to observers
- Make and distribute copies of the lesson plan and any handouts
- Prepare student names tags
- If needed, schedule and convene a pre-observation meeting for non-team members. If possible, schedule the debriefing to take place in the same classroom in



which the teaching was held. This enables everyone to refer to the whiteboard, posters, or teaching tools used during the lesson. If this is not possible, the team can take photos of the whiteboard and collect artifacts of student work to reference during the debriefing.

#### Observation protocol

Establishing and communicating protocols for observers will clarify their role during the teaching of the team's lesson. Observers will be expected to:

- Collect data requested by the lesson planning team. Be prepared. Read the lesson plan closely prior to the observation. Focus on the assessment questions outlined by the team. Stay present and record observations on the lesson plan handouts.

- Focus on the same small group of students over the entire lesson. This is likely to yield the best picture of whether and how the students developed understanding.

These results and conclusions however are represented by a limited sample. Further, research as to why teachers conclude that monitoring is a valued process, but do not want to extend their efforts to learn how to increase their knowledge base, needs to be clarified. This program evaluation also sought to determine procedures that could be implemented to increase teacher efficacy.

#### List of used literature

1. Andreeva S., Bornyakova L., Basangova B., Shorkina T. Monitoring of socialization of pupils //– Volgograd: Teacher, 2012. – 112 p.

2. Afonkina Yu. A. Monitoring of the professional activity of the educator in the context of implementation //– Volgograd: Teacher, 2016, -56p.

3. Bakhmutsky A. E. Monitoring of school education // Problems and solutions. – St. Petersburg: KARO, 2007, -145p.

4. Belova E.N. Diagnostics of students' value orientations: a set of techniques// Classroom teacher. - 2007. - No.8. – 29-34pp.

5. Belousova O.V. Socio-pedagogical monitoring of the level of education //– Moscow: Perspektiva, 2012. – 104 p.

6. Berkaliev T. N., Zair – Bek E.S., Tryapitsyna A.P. Innovations and the quality of school education: A scientific and methodological guide for teachers of innovative schools. – St. Petersburg: KARO, 2007. – 144 p.

7. Department for Children, Schools and Families. Improving practice and progression through lesson study: a handbook for head teachers, leading teachers and subject leaders. London: DCSF, - 2008, -154p.

8. Dudley, P. How Lesson Study orchestrates key features of teacher knowledge and teacher learning to create profound changes in professional practice. Presented at the World Association of Lesson Studies Annual Conference, Tokyo, -2011, -67p.

9. Trends in International Mathematics and Science Study // TIMSS 1999 assessment results // Retrieved June 4, 2010, from <http://nces.ed.gov/timss/-1999>.

Шығармашылық мүйісі/Уголок творчества



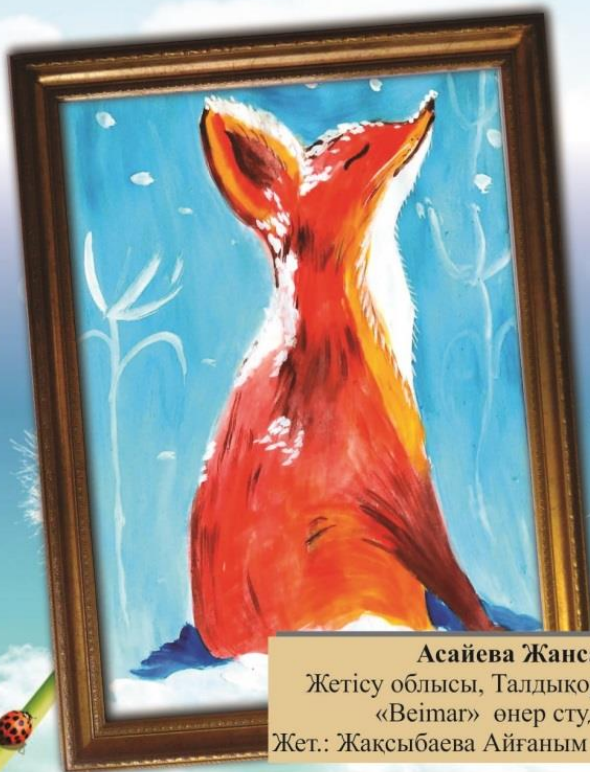
**Дегтеренко Лилия**  
Астраханский район, село Астраханка  
ГККП «Агротехнический колледж»  
Рук.: Литке Кулшат Омурбековна



**Кабдушева Медина Бекетовна**  
г. Петропавловск  
Ясли-сад «Еркем-ай»  
Рук.: Мутахиева Асель Токтарбаевна



**Серік Анель**  
Жетісу облысы, Талдықорған қаласы  
«Веітаг» өнер студиясы  
Жет.: Жақсыбаева Айғаным Токтарбековна



**Асайева Жансая**  
Жетісу облысы, Талдықорған қаласы  
«Веітаг» өнер студиясы  
Жет.: Жақсыбаева Айғаным Токтарбековна



**Крец Максим Павлович**  
г. Петропавловск  
Ясли-сад «Еркем-ай»  
Рук.: Капланская Дарья Юрьевна



**Тілеуханұлы Абзал**  
Жетісу облысы, Талдықорған қаласы  
«Beimar» өнер студиясы  
Жет.: Жаксыбаева Айғаным Токтарбековна



**Бауыржан Айша**  
Жетісу облысы, Талдықорған қаласы  
«Beimar» өнер студиясы  
Жет.: Жаксыбаева Айғаным Токтарбековна



**Чёрненко Николай**  
Астраханский район, село Астраханка  
ГККП «Агротехнический колледж»  
Рук.: Литке Кулшат Омурбековна



### Требования к содержанию и оформлению

#### Авторские права.

Высылая материалы, автор гарантирует, что

- по данной работе у автора нет обязательств перед третьими лицами, препятствующими размещению материалов;
- отправляя материал для публикации в журнале, Вы подтверждаете, что права на нее принадлежат Вам, и если возникнут проблемы с соблюдением авторских прав, то обязуетесь разрешать их самостоятельно;

#### Требования к содержанию и оформлению статей:

1. В структуру статьи должны входить: заглавие статьи; ФИО автора/ов; занимаемая должность; название учреждения; город/район; текст статьи; список литературы, который должен содержать лишь цитируемые в тексте работы.

2. Заглавие статьи должно быть информативным, лаконичным.

3. Статья предоставляется в редакцию журнала в электронном виде.

4. Объем статьи не должен превышать **4 страниц** формата А4, страницы должны быть целиком заполнены текстом. Шрифт 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см, включая таблицы, схемы, рисунки и список литературы.

5. Все формулы должны набираться в «Редакторе формул» в текстовом редакторе Word.

6. Все графики и диаграммы и прочие выстраиваемые объекты должны быть снабжены числовыми данными, обеспечивающими при необходимости их (графиков, диаграмм) достоверное воспроизведение, размер шрифта-12 пт.

7. Табличные сноски располагаются под таблицей.

8. Список литературы оформляется в конце статьи.

9. Статья сопровождается краткими аннотациями (5-7 предложений), содержащими информацию о тематике и проблематике статьи, цели ее написания.

10. Ответственность за содержание статьи несут авторы.

11. Редакционная коллегия оставляет за собой право публикации или отклонения статьи.

12. Материалы авторам не возвращаются.

13. Статьи, оформленные с нарушением требований, к регистрации не принимаются.

14. Фото не помещать в текст (сохранять отдельно в формате JPG с нумерацией от №1, №2). В тексте статьи указывать номер фото, выделяя жирным шрифтом.

15. В отдельном от статьи файле (Заявка) указываются сведения об авторе: ФИО, учёная степень, учёное звание, занимаемая должность, название учреждения, домашний адрес, контактные телефоны, e-mail.

16. Можно приложить качественную фотографию автора (в электронном виде).

17. Редакционная коллегия имеет право вернуть на доработку автору материалы при невыполнении предъявляемых требований, наличии орфографических, грамматических и стилистических ошибок, отрицательной рецензии.

18. Статья обязана сопровождаться Рецензией, с подписью автора и печатью учреждения, в которой работает рецензент (авторами рецензии могут быть, руководители МО, методисты, ППС института или вуза)

19. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес **ziat.journal@mail.ru**

#### Требования к содержанию и оформлению методической разработки:

1. Представляемый материал (методическая разработка, конспекты) должен являться оригиналом, неопубликованным ранее в других печатных изданиях.

2. Первая страница должна содержать следующую информацию: заглавие, фамилию, имя автора, место работы (наименование организации) автора, далее следует текст.

3. В конце метод.разработки должен быть приведен список использованной литературы.

4. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес [ziat.journal@mail.ru](mailto:ziat.journal@mail.ru) в формате «Microsoft Word».

5. Объем текста не должен превышать **4 страниц** формата А4. Набор текста должен быть осуществлен с учетом соблюдения общепринятых стандартов (абзацные отступы, «одинарный» межстрочный интервал и тп.), тип шрифта «Times New Roman», шрифт 14, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см.

6. Ответственность за содержание материала несут авторы.

7. Методические разработки, оформленные без соблюдения данных требований не принимаются к публикации.

8. При наличии редакционных замечаний материал так же возвращается автору на доработку.



### Мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар

#### Авторлық құқық.

материалды ұсынғанда, автор кепілдік береді

- осы жұмыс бойынша авторда материалдарды орналастыруға кедергі келтіретін үшінші тұлғалардың алдында міндеттемелер жоқ;

- журналға материалды жариялауға жібере отырып, сіз оған деген құқық Сізге тиесілі екенін растайсыз, егер авторлық құқықты сақтауда проблемалар туындаса, оларды өз бетінше шешуге міндеттенесіз;

#### Мақалалардың мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Мақала құрылымына: мақаланың атауы; автордың аты-жөні; атқаратын қызметі; мекеменің атауы; қала/аудан; мақала мәтіні; тек жұмыс мәтінінде дәйексөз келтірілетін әдебиеттер тізімі кіреді.

2. Мақаланың тақырыбы ақпаратқа толы, жинақы болуы керек.

3. Мақала журнал редакциясына электронды түрде ұсынылады.

4. Мақала көлемі А4 форматындағы 4 беттен аспауы тиіс, беттер толық мәтінмен толтырылуы тиіс. Қаріп 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Өрістер: сол, оң, жоғарғы, төменгі – 2 см, кестелерді, сызбаларды, суреттерді және әдебиеттер тізімін қоса алғанда.

5. Барлық формулалар Word мәтіндік редакторында "Формулалар редакторында" терілуі тиіс.

6. Барлық кестелер мен диаграммалар және өзге де құрылатын объектілер сандық деректермен жабдықталуы тиіс, қаріп мөлшері-12 пт.

7. Кестелік сілтемелер кестенің астына орналастырылады.

8. Әдебиеттер тізімі мақала соңында рәсімделеді

9. Мақала тақырыбы мен мәселесі, оны жазу мақсаты туралы ақпаратты қамтитын қысқаша аннотациялармен (5-7 сөйлем) сүйемелденеді.

10. Мақала мазмұнына авторлар жауап береді.

12. Редакциялық алқа мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

12. Материалдар авторларға қайтарылмайды.

13. Талаптар сай келмейтін мақалалар тіркеуге қабылданбайды.

14. Суретті мәтінге орналастырмау (№1, №2 нөмірленген JPG форматында жеке сақтау). Мақала мәтінінде Фото нөмірін жазып көрсеті қажет.

15. Мақаладан бөлек файлда (өтінім) автор туралы мәліметтер көрсетіледі: аты-жөні, оқу дәрежесі, оқу атағы, атқаратын қызметі, мекеменің атауы, мекен-жайы, байланыс телефондары, e-mail.

16. Автордың сапалы суретін (электронды түрде) қоса беруге болады.

17. Редакциялық алқа қойылатын талаптар орындалмаған, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, теріс рецензиялар болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.

18. Мақалаға рецензия жазылуы керек, онда рецензия жазған автордың қолы және рецензент жұмыс істейтін мекеменің мөрі қойылуы қажет (рецензияның авторлары ӘБ жетекшілері, әдіскерлер, институттың немесе ЖОО-ның профессор-оқытушылар құрамы болуы мүмкін).

19. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**

#### Әдістемелік әзірлемелердің мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Ұсынылатын материал (әдістемелік әзірleme, конспектілер) бұрын басқа баспа басылымдарында жарияланбаған болуы тиіс.

2. Бірінші бетте мынадай ақпарат болуы тиіс: материал тақырыбы, тегі, аты, жұмыс орны (ұйымның атауы), әрі қарай мәтін жазылады.

3. Соңында пайдаланылған әдебиеттер тізімі келтірілуі тиіс.

4. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде "Microsoft Word" форматында электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**.

5. Мәтін көлемі А4 форматындағы **4 беттен** аспауы тиіс. Мәтін терімі жалпы қабылданған стандарттарды (абзацтық шегіністер, жоларалық "бір" интервал және т.б) сақтауды есепке ала отырып жүзеге асырылуы тиіс.), "Times New Roman" шрифтінің түрі, 14 шрифт, интервал – 1,0.

6. Материалдың мазмұнына авторлар жауапты

7. Осы талаптарды сақтамай рәсімделген әдістемелік әзірлемелер жарияланымға қабылданбайды.

8. Орталық қойылатын талаптар орындалмаған жағдайда, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.